



—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за квітень 2024 року

Зміст	2
1. Спори про захист честі, гідності і ділової репутації	9
1.1. Оцінка діяльності фізичної особи, яка перебуває на посаді керівника підприємства, викладена у резолютивній частині рішення органу місцевого самоврядування, не є способом поширення інформації відносно такої фізичної особи. Законодавцем передбачено право на оскарження рішень органу місцевого самоврядування в порядку, який не передбачає спростування інформації, викладеної у них. Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення позивачем кримінального правопорушення не є способом поширення недостовірної інформації та може бути підставою лише для притягнення особи, яка повідомила про це, до кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України	9
1.2. Негативна інформація про працівника, зазначена в листі колишнього роботодавця, зі змісту якої потенційний роботодавець мав можливість сформулювати уявлення про професійні та ділові якості особи, є фактичним твердженням, а поширення такої інформації принижує честь, гідність і ділову репутацію такої особи	11
2. Спори, що виникають із питань захисту права власності	12
2.1. Ефективним способом захисту права власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво, щодо користування і розпорядження цією земельною ділянкою є вимога про знесення самочинного будівництва відповідно до статті 376 ЦК України, і вирішення такої вимоги виключає застосування інших вимог. При цьому скасування рішення державного реєстратора не забезпечить усунення порушень прав позивача як власника спірної земельної ділянки, спричинених самочинним будівництвом	12
3. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань	14
3.1. Несанкціонований овердрафт, що виник внаслідок помилкового зарахування грошових коштів на рахунок фізичної особи, є заборгованістю цієї особи перед банком, що не була обумовлена договором. Відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок банку поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином, тому такі грошові кошти підлягають поверненню відповідно до статті 1212 ЦК України	14

3.2. У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірною зобов'язання. Незазначення в договорі про надання послуг з підбору та доставки автомобіля про форс-мажор у межах строків виконання зобов'язання свідчить, що відповідач / продавець, який не доставив замовлений та попередньо оплачений автомобіль, посилаючись на введення воєнного стану, не виконав умови цього договору (доставка замовленого та попередньо оплаченого автомобіля), а позивач не досяг цілей укладення правочину та позбавлений того, на що розраховував при його укладенні, що є істотним порушенням такого договору та підставою для його розірвання

17

3.3. Особа, в якій знаходиться вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній із них є бланковим. При цьому закреслені індосаменти вважаються ненаписаними. Законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними і дійсними. Доведення протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем.

Вимога про платіж, пред'явлена не в місці, визначеному за правилами, викладеними у векселі, не є пред'явленою належним чином. Протест у неплатежі, вчинений без вказівки про пред'явлення векселя до платежу у визначеному в ньому місці, не може вважатися належним доказом відсутності платежу і бути підставою для задоволення регресних вексельних вимог.

19

Прямий боржник за векселем зобов'язаний довести обґрунтованість своїх заперечень стосовно того, що векселедержатель не пред'явив йому оригінал векселя або не надав можливості перевірити наявність у встановленому місці та у визначений строк в особи, що пред'явила вимогу, оригіналу векселя і прав власності на зазначений цінний папір. Векселедержатель може спростувати ці заперечення шляхом надання будь-яких не заборонених законом доказів, у тому числі актів нотаріуса про протест векселя чи про посвідчення факту його пред'явлення до платежу, а також документів, виданих боржником.

Кредитор, який не спростував заперечення прямого боржника про відсутність належного пред'явлення векселя до платежу, вважається таким, що прострочив. До такого кредитора застосовуються наслідки, передбачені статтею 613 ЦК України

20

3.4. Положення Закону України «Про споживче кредитування» щодо обов'язкової реструктуризації зобов'язань, передбачених договором

22

про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, є імперативною нормою, тому відмова від проведення реструктуризації без достатніх правових підстав свідчить про ухилення банку від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом.

Такі документи, як про склад сім'ї, про доходи позичальника та членів її сім'ї, зокрема, доказів розірвання шлюбу з чоловіком та того, що її діти вже досягли повноліття, подаються саме на вимогу кредитора, а не разом із заявою про реструктуризацію.

Банк не позбавлений права уточнити запитовану позичальником інформацію, сприяючи таким чином споживачеві, як більш слабкому суб'єкту економічних відносин, у поновленні своїх прав

3.5. Якщо нікчемність договору іпотеки мала наслідком нікчемність пункту кредитного договору, в якому є посилання на правовідносини іпотеки, то, відповідно, наслідком нікчемності договору іпотеки та пункту кредитного договору є незаконність заборони, накладеної на майно позивача, а вимога про скасування такої заборони є ефективним способом захисту права позивача на розпорядження його майном

26

3.6. Закон не передбачає такої підстави для припинення зобов'язання, яке лишилося невиконаним, як закінчення строку дії договору. Сам факт закінчення строку дії двостороннього правочину, виконання якого здійснено тільки однією стороною, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін цього правочину та не звільняє другу сторону такого правочину від відповідальності за невиконання нею свого обов'язку.

Положеннями статті 593 ЦК України не передбачено такої підстави для припинення зобов'язання, як зміна банком строку дії кредитного договору шляхом направлення вимоги на адресу позичальника про дострокове погашення кредиту. Вимога про дострокове погашення кредиту змінює лише термін кредитування, але не припиняє відносин щодо виконання умов кредитного договору

28

4. Спори, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав

30

4.1. У справах щодо захисту прав на безпечне довкілля підставою притягнення до відповідальності винних осіб є порушення встановленого порядку поведінки з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини.

Ухвала суду про забезпечення доказів шляхом огляду за їх місцезнаходженням не є виконавчим документом і виконується

30

відповідно до положень статті 85 ЦПК України

4.2. Тлумачення змісту статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, що має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини

34

5. Спори, що виникають із трудових правовідносин

37

5.1. Редакція Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яка передбачала можливість домовитися про альтернативні способи створення, пересилання і зберігання наказів (розпоряджень) роботодавця, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин та про будь-який інший доступний спосіб електронної комунікації, який обрано за згодою між роботодавцем та працівником, набула чинності лише 19 липня 2022 року, тому доведення до відома працівника наказу від 01 квітня 2022 року, яким дозволено альтернативні способи пересилання наказів, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин у спосіб електронної комунікації, не свідчить про обрання способу електронної комунікації за згодою між роботодавцем і працівником та належне повідомлення працівника про наказ, яким з ним відновлено дію трудового договору

37

5.2. Право роботодавця тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у зв'язку з військовою агресією проти України в разі неможливості забезпечити працівника роботою не є абсолютним, і для його застосування роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу

39

6. Спори, що виникають із житлових правовідносин

42

6.1. Відмова у взятті на квартирний облік повторно не порушує права заявника, якщо заявник раніше скористався наданим йому державою правом на отримання житла, в якому він зареєстрований та проживає

42

разом із сім'єю, а згодом добровільно відмовився від участі у приватизації цього житла. Така поведінка заявника не відповідає принципу добросовісності та свідчить про зловживання правом на отримання житлового приміщення, вчинення дій на шкоду державі та іншим особам, які мають право на першочергове отримання житла

7. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

45

7.1. Невиконання одним із батьків умов договору про визначення місця проживання дитини позбавляє іншого з батьків під час військових дій в Україні можливості деякий час піклуватися про дитину та права бути поінформованим про місце перебування дитини, що є істотним порушенням договору другою стороною. Саме по собі розірвання оспорюваного договору про визначення місця проживання дитини не впливає на права та інтереси дитини і не порушує їх, оскільки в силу закону дитина продовжує проживати з одним із батьків доти, доки інше не буде визначено в установленому законом порядку

45

8. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

47

8.1. Законодавець передбачив можливість прийняття спадщини особами, що постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, для будь-яких спадкоємців, у тому числі й обов'язкових, тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі частини третьої статті 1268 ЦК України. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права.

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення

47

8.2. У разі незаконного припинення права власності спадкодавця на нерухоме майно та вибуття цього майна з власності спадкодавця поза його волею за його життя вимоги спадкоємця щодо визнання права власності на спірне майно в порядку спадкування за законом є належним способом захисту, оскільки він прийняв спадщину і право власності не оформив. Спадкоємець нерухомого майна особи, яка за життя була власником цього майна, що вибуло з володіння не з його

50

волі, має право на витребування такого майна на підставі статті 388 ЦК України, і це не є порушенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

9. Справи окремого провадження

53

9.1. Відсутність необхідності лікування особи лише в стаціонарних умовах виключає можливість примусової госпіталізації пацієнта до медичного закладу. Примусова госпіталізація до психіатричного закладу виключно на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів без урахування заперечень пацієнта та за відсутності доказів того, що він вчиняє (вчинив) чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для нього чи оточуючих, не відповідає підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод

53

9.2. При встановленні факту народження дитини на тимчасово окупованій території України підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами документи, подані заявником на підтвердження факту, який підлягає встановленню, зокрема свідоцтво про народження дитини, медична довідка, які хоч і не є юридично дійсними на території України, однак можуть підтверджувати, що певна установа, яка не діє відповідно до українського законодавства, але *de facto* існує на тимчасово окупованій території, зафіксувала факт народження дитини.

Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Відсутність вклеєної фотокартки у паспорті при досягненні певного віку не позбавляє особу належності до громадянства України, за умови, що особа набула такий статус у законний спосіб

55

10. Застосування норм процесуального права

59

10.1. Зменшення розміру аліментів є спором, що виникає із сімейних правовідносин та підлягає розгляду за правилами загального позовного провадження, а не в порядку спрощеного позовного провадження

59

11. Звернення рішень до виконання і контроль за їх виконанням

60

11.1. У разі смерті матері дитини, на користь якої стягнуто аліменти на утримання дитини, обов'язок батька сплачувати аліменти на дитину на підставі судового рішення не припиняється. Заміна сторони

60

у виконавчому провадженні на законного представника дитини, якій не виповнилося чотирнадцять років, відповідатиме якнайкращим інтересам дитини з огляду на цільове призначення аліментів та захист законного права на отримання аліментів від батька

1. Спори про захист честі, гідності і ділової репутації

1.1. Оцінка діяльності фізичної особи, яка перебуває на посаді керівника підприємства, викладена у резолютивній частині рішення органу місцевого самоврядування, не є способом поширення інформації відносно такої фізичної особи. Законодавцем передбачено право на оскарження рішень органу місцевого самоврядування в порядку, який не передбачає спростування інформації, викладеної у них.

Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення позивачем кримінального правопорушення не є способом поширення недостовірної інформації та може бути підставою лише для притягнення особи, яка повідомила про це, до кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його позовом до Бориспільської міської ради, ОСОБА_2 про визнання інформації недостовірною, зобов'язання спростувати поширену інформацію та відшкодування моральної шкоди в розмірі 100 тис. грн.

Позивач зазначав, що рішенням виконавчого комітету Кучаківської сільської ради від 28 лютого 2017 року № 11, затвердженим рішенням Кучаківської сільської ради від 06 березня 2017 року № 324-11-07, його роботу на посаді керівника Комунального підприємства «Кучаків» (далі - КП «Кучаків») було визнано незадовільною та такою, що призвела до збитковості підприємства і могла призвести навіть до банкрутства. Ці рішення органу місцевого самоврядування були оприлюднені на дошках оголошень, розміщених поряд з приміщеннями Кучаківської сільської ради та магазинів у с. Лебедин і с. Кучаків, а також на вхідних дверях до приміщення клубу у с. Кучаків. Крім того, Кучаківський сільський голова ОСОБА_2 двічі звертався до поліції із заявами про вчинення позивачем кримінальних правопорушень. Інформація, яка була поширена у вказаних рішеннях органу місцевого самоврядування та у заявах Кучаківського сільського голови ОСОБА_2, є недостовірною й такою, що порушує право на честь, гідність та недоторканність ділової репутації ОСОБА_1, у зв'язку з чим він зазнав душевних переживань.

Суди попередніх інстанцій відмовили ОСОБА_1 у задоволенні позову. Судові рішення мотивовано тим, що оцінка діяльності позивача як керівника комунального підприємства, викладена у резолютивній частині рішення органу місцевого самоврядування, не є способом поширення інформації відносно нього. Для рішень органу місцевого самоврядування законодавством визначений інший порядок оскарження, ніж спростування інформації, викладеної у їх змісті, що свідчить про обрання позивачем неналежного способу захисту

права. Також не є способом поширення інформації щодо його діяльності на посаді керівника комунального підприємства і звернення сільського голови до відповідного відділення поліції із заявою про вчинення ОСОБА_1 кримінального правопорушення.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Тлумачення змісту статті 277 ЦК України свідчить, що позов про спростування недостовірної інформації підлягає задоволенню за такої сукупності умов: поширення інформації, тобто доведення її до відома хоча б одній особі у будь-який спосіб; поширена інформація стосується певної фізичної чи юридичної особи, тобто позивача; поширення недостовірної інформації, тобто такої, яка не відповідає дійсності; поширення інформації, що порушує особисті немайнові права; врахування положень статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини щодо її застосування.

Відповідно до частини десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування» акти органів та посадових осіб місцевого самоврядування з мотивів їхньої невідповідності Конституції або законам України визнаються незаконними в судовому порядку.

Тлумачення змісту статті 40 Конституції України свідчить, що у випадку, коли особа звертається до органів державної влади, органів місцевого самоврядування із заявою, що містить ту чи іншу інформацію, і в разі, якщо цей орган компетентний перевірити таку інформацію та надати відповідь, проте під час перевірки ця інформація не була підтверджена, вказана обставина не може сама по собі бути підставою для задоволення позову, оскільки в такому випадку мала місце реалізація особою конституційного права, передбаченого статтею 40 Конституції України, а не поширення недостовірної інформації.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 10 квітня 2003 року № 8-рп/2003 звернення до правоохоронного органу про порушення прав особи не може вважатись поширенням відомостей, які порочать честь, гідність чи ділову репутацію.

Верховний Суд зазначив, що суди обґрунтовано вважали, що оцінка діяльності фізичної особи, яка перебуває на посаді керівника комунального підприємства, викладена у резолютивній частині рішення органу місцевого самоврядування, не є способом поширення інформації відносно такої особи. Для таких рішень органу місцевого самоврядування законодавством визначений інший порядок оскарження, ніж спростування інформації, викладеної у їх змісті.

Також суди попередніх інстанцій підставно звернули увагу на те, що звернення сільського голови до відповідного відділення поліції із заявою про вчинення кримінального правопорушення не є способом поширення інформації щодо діяльності позивача на посаді керівника комунального підприємства,

оскільки завідомо неправдиве повідомлення про вчинення позивачем кримінального правопорушення може бути підставою лише для притягнення особи, яка повідомила про це, до кримінальної відповідальності за відповідною статтею КК України.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 359/966/18 (провадження № 61-15277св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519807>.

1.2. Негативна інформація про працівника, зазначена в листі колишнього роботодавця, зі змісту якої потенційний роботодавець мав можливість сформулювати уявлення про професійні та ділові якості особи, є фактичним твердженням, а поширення такої інформації принижує честь, гідність і ділову репутацію такої особи

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Товариства з обмеженою відповідальністю «Коллієрс Інтернешнл» (далі – ТОВ «Коллієрс Інтернешнл») у справі за позовом ОСОБА_1 до ТОВ «Коллієрс Інтернешнл» про захист честі, гідності і ділової репутації та відшкодування моральної шкоди.

Позивач зазначала, що відповідач як її колишній роботодавець надіслав потенційному роботодавцю листи, в яких міститься недостовірна інформація про її професійні та ділові якості. Інформація, яка міститься у зазначених листах, не відповідає дійсності, нічим не підтверджена, має недостовірний, негативний та образливий характер, на приниження честі, гідності та ділової репутації. Відомості, які містяться в листах відповідача, не носять оціночний характер та викладені у формі фактичних тверджень, що формують у необмеженого кола потенційних роботодавців негативне уявлення про неї, її професійні якості та навички.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено частково, визнано такими, що не відповідають дійсності, принижують честь, гідність та ділову репутацію ОСОБА_1 відомості, поширені ТОВ «Коллієрс Інтернешнл» відносно неї; зобов'язано відповідача спростувати їх шляхом надсилання тексту спростування на адресу потенційного роботодавця; стягнуто з відповідача 5 тис. грн на відшкодування моральної шкоди.

Суди першої та апеляційної інстанцій керувались тим, що відомості, поширені відповідачем відносно позивача в листі, надісланому на адресу

потенційного роботодавця, не відповідають дійсності, принижують її честь, гідність і ділову репутацію, у зв'язку з чим підлягають спростуванню.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Фізична особа, особисті немайнові права якої порушено внаслідок поширення про неї та (або) членів її сім'ї недостовірної інформації, має право на відповідь, а також на спростування цієї інформації (частина перша статті 277 ЦК України).

Недостовірною вважається інформація, яка не відповідає дійсності або викладена неправдиво, тобто містить відомості про події та явища, яких не існувало взагалі або які існували, але відомості про них не відповідають дійсності (неповні або перекручені).

Позивач повинен довести факт поширення інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

Вирішуючи питання про визнання поширеної інформації недостовірною, суди повинні визначати характер такої інформації та з'ясувати, чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням.

Поширена відповідачем щодо ОСОБА_1 негативна інформація є недостовірною, є фактичним твердженням та принижує її честь, гідність та ділову репутацію, оскільки потенційний роботодавець позивача після отримання листа відповідача мав можливість сформулювати своє уявлення про професійні та ділові якості позивача.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 761/8049/21 (провадження № 61-17458св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485797>.

2. Спори, що виникають із питань захисту права власності

2.1. Ефективним способом захисту права власника земельної ділянки, на якій здійснено самочинне будівництво, щодо користування і розпорядження цією земельною ділянкою є вимога про знесення самочинного будівництва відповідно до статті 376 ЦК України, і вирішення такої вимоги виключає застосування інших вимог.

При цьому скасування рішення державного реєстратора не забезпечить усунення порушень прав позивача як власника спірної земельної ділянки, спричинених самочинним будівництвом

10 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного

провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом Одеської міської ради до ОСОБА_1, державного реєстратора комунального підприємства «Реєстраційна служба Одеської області» про скасування рішення державного реєстратора та знесення об'єкта самочинного будівництва.

Суди встановили, що на підставі рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 27 липня 2017 року відповідач є власником житлового будинку, що розташований на земельній ділянці, витребуваній у неї на користь територіальної громади м. Одеси в особі Одеської міської ради на підставі судового рішення, що набрало законної сили.

Наявність такої реєстрації речового права на об'єкт нерухомого майна порушує права та законні інтереси територіальної громади м. Одеси як власника земельної ділянки, на якій воно зареєстровано, оскільки перешкоджає здійсненню повноважень щодо володіння, користування та розпорядження відповідною земельною ділянкою та створює умови для її незаконного використання без вирішення Одеською міською радою у встановленому законом порядку питання можливості такого використання.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено. Судові рішення мотивовані тим, що земельна ділянка, яка належить територіальній громаді м. Одеси в особі Одеської міської ради, самовільно зайнята ОСОБА_1. Побудований нею житловий будинок на вказаній земельній ділянці є самочинним будівництвом. ОСОБА_1, незважаючи на відсутність в неї права власності на земельну ділянку, на якій розташовано спірний будинок, здійснила державну реєстрацію права власності на нього. Для здійснення державної реєстрації речового права на житловий будинок вона подала пакет документів, який не відповідає вимогам закону, містить недостовірні відомості, що виключає можливість державної реєстрації такого речового права, як офіційного визнання і підтвердження державою факту виникнення у відповідача прав на вказане нерухоме майно у заявлених нею характеристиках. Для повного відновлення порушених прав територіальної громади рішення державного реєстратора про державну реєстрацію прав та їх обтяжень від 27 липня 2017 року підлягає скасуванню в судовому порядку.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Тлумачення змісту статті 16 ЦК України, статей 4, 5 ЦПК України свідчить, що цивільні права/інтереси захищаються у спосіб, який передбачений законом або договором, та є ефективним для захисту конкретного порушеного або оспорюваного права/інтересу позивача. Якщо закон або договір не визначають такого ефективного способу захисту, суд відповідно до викладеної в позові вимоги позивача може визначити в рішенні такий спосіб захисту, що не суперечить закону.

Недійсність правочину, договору, акта органу юридичної особи чи документа як приватно-правова категорія покликана не допускати або присікти порушення цивільних прав та інтересів або ж їх відновлювати. По своїй суті ініціювання спору про недійсність правочину, договору, акта органу юридичної особи чи документа не для захисту цивільних прав та інтересів є недопустимим.

Верховний Суд у своїх постановках неодноразово вказував, що ефективним способом захисту прав власника земельної ділянки щодо усунення перешкод у користуванні належною йому земельною ділянкою, спричиненого самочинним будівництвом, є вимога про знесення самочинного будівництва відповідно до частини четвертої статті 376 ЦК України, і вирішення такої вимоги виключає застосування інших вимог. При цьому скасування рішення державного реєстратора не забезпечить усунення порушень прав позивача, як власника спірної земельної ділянки, спричинених самочинним будівництвом.

Зважаючи на те, що ОСОБА_1 самовільно здійснила будівництво житлового будинку на спірній земельній ділянці, внаслідок чого він є самочинним будівництвом, вимоги Одеської міської ради про знесення самочинного будівництва є обґрунтованими. Водночас Одеська міська рада обрала неефективний спосіб захисту порушеного права в частині скасування рішення державного реєстратора у зв'язку із здійсненням ОСОБА_1 самочинного будівництва, оскільки задоволення таких вимог не призведе до відновлення прав позивача, як власника земельної ділянки.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував судові рішення в частині вимог Одеської міської ради про скасування рішення державного реєстратора та ухвалив в цій частині нове рішення про відмову в їх задоволенні. У решті рішення судів попередніх інстанцій залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 522/14563/18 (провадження № 61-17817св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118296962>.

3. Спори, що виникають із виконання чи невиконання договірних / недоговірних зобов'язань

3.1. Несанкціонований овердрафт, що виник внаслідок помилкового зарахування грошових коштів на рахунок фізичної особи, є заборгованістю цієї особи перед банком, що не була обумовлена договором. Відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок банку поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочином, тому такі грошові кошти підлягають поверненню відповідно до статті 1212 ЦК України

10 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Акціонерного товариства «Перший український міжнародний банк» (далі – АТ «ПУМБ») у справі за позовом АТ «ПУМБ» до ОСОБА_1 про стягнення безпідставно набутих грошових коштів.

Суди встановили, що 22 вересня 2022 року на підставі Заяви про приєднання до Договору про видачу та обслуговування особистої платіжної картки, надання санкціонованого овердрафту та послуг дистанційного банківського обслуговування ОСОБА_1 відкрив в АТ «ПУМБ» поточний рахунок у форматі IBAN: № НОМЕР_1 у валюті євро, операції за яким можуть здійснюватися з використанням платіжної картки.

До поточного рахунку на ім'я відповідача випущено платіжну картку міжнародної платіжної системи Visa International: Visa Classic Debit № НОМЕР_2.

23 вересня 2022 року внаслідок рахункової помилки у програмному комплексі процесингового центру АТ «ПУМБ» на рахунок відповідача були зараховані кошти в стократному розмірі 7 845,67 євро від ініційованої суми переказу 78,45 євро, за однією операцією переказу з-за кордону на загальну суму 321 266,77 малагасійських аріарі (MGA), з конвертацією цих коштів в євро. Різниця між 7 845,67 євро та 78,45 євро, яка становить 7 767,22 євро, є безпідставно набутими відповідачем грошовими коштами, з яких 5 020,10 євро не повернуті останнім.

Рішення суду першої інстанції про задоволення позову мотивовано тим, що банк довів помилкове зарахування на рахунок відповідача переказу в стократному розмірі від ініційованої суми операції. Спірні грошові кошти набуті останнім без достатньої правової підстави та підлягають стягненню з нього відповідно до статті 1212 ЦК України.

Суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, керувався тим, що між сторонами виникли договірні правовідносини, у зв'язку з чим відсутні правові підстави для стягнення грошових коштів відповідно до статті 1212 ЦК України.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Предметом регулювання глави 83 ЦК України є відносини, що виникають у зв'язку з безпідставним отриманням чи збереженням майна і не врегульовані спеціальними інститутами цивільного права.

У разі виникнення спору стосовно набуття майна або його збереження без достатніх правових підстав договірний характер спірних правовідносин унеможливорює застосування до них судом положень глави 83 ЦК України.

Відповідно до частин першої, другої статті 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його у себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуте майно), зобов'язана

повернути потерпілому це майно. Особа зобов'язана повернути майно і тоді, коли підстава, на якій воно було набуто, згодом відпала. Положення цієї глави застосовуються незалежно від того, чи безпідставне набуття або збереження майна було результатом поведінки набувача майна, потерпілого, інших осіб чи наслідком події.

У разі коли поведінка набувача, потерпілого, інших осіб або подія утворюють правову підставу для набуття (збереження) майна, положення статті 1212 ЦК України можна застосовувати тільки після того, як така правова підстава в установленому порядку скасована, визнана недійсною, змінена, припинена або була відсутня взагалі.

Тлумачення положень частини першої, пункту 1 частини другої статті 11, частини першої статті 177, частини першої статті 202, частини першої статті 1212 ЦК України дає можливість дійти висновку про те, що чинний договір чи інший правочин є достатньою та належною правовою підставою набуття майна (отримання грошей).

Майно не може вважатися набутиим чи збереженим без достатніх правових підстав, якщо це відбулося в незаборонений цивільним законодавством спосіб з метою забезпечення породження учасниками відповідних правовідносин у майбутньому певних цивільних прав та обов'язків, зокрема внаслідок тих чи інших юридичних фактів, правомірних дій, які прямо передбачені частиною другою статті 11 ЦК України.

У той самий час сама лише наявність укладеного між сторонами договору не є достатньою підставою для віднесення до договірних будь-яких правовідносин, що виникають між цими особами. Для визнання відповідних зобов'язань між сторонами договірними необхідним є встановлення факту їх виникнення саме на підставі умов та на виконання відповідного договору.

Наявність помилки в розрахунках у програмному комплексі процесингового центру АТ «ПУМБ», яка була усунена останнім після її встановлення, стала подією, скориставшись якою, відповідач безпідставно набув майно, що належить банку.

Суд першої інстанції обґрунтовано вважав, що грошові кошти у розмірі 5 020,10 євро вважаються отриманими відповідачем безпідставно у розумінні статті 1212 ЦК України та є такими, що підлягають поверненню.

Зазначаючи, що до спірних правовідносин не можуть бути застосовані положення статті 1212 ЦК України, оскільки між сторонами існують договірні правовідносини, суд апеляційної інстанції залишив поза увагою, що несанкціонований овердрафт, який виник у зв'язку з помилковим зарахуванням коштів на рахунок ОСОБА_1, є заборгованістю відповідача перед банком, що не була обумовлена договором. Тобто відсутність правової підстави означає, що набувач збагатився за рахунок банку поза підставою, передбаченою законом, іншими правовими актами чи правочиною.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції, залишивши в силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 183/5849/23 (провадження № 61-18393св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118325388>.

3.2. У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірною зобов'язання. Незазначення в договорі про надання послуг з підбору та доставки автомобіля про форс-мажор у межах строків виконання зобов'язання свідчить, що відповідач / продавець, який не доставив замовлений та попередньо оплачений автомобіль, посилаючись на введення воєнного стану, не виконав умови цього договору (доставка замовленого та попередньо оплаченого автомобіля), а позивач не досяг цілей укладення правочину та позбавлений того, на що розраховував при його укладенні, що є істотним порушенням такого договору та підставою для його розірвання

11 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його позовом до товариства з обмеженою відповідальністю «ПЛК Груп» (далі – ТОВ «ПЛК Груп») про захист прав споживачів, розірвання договору та стягнення грошових коштів.

Суди встановили, що 19 листопада 2021 року між ОСОБА_1 та ТОВ «ПЛК Груп» укладено договір про надання послуг з підбору та доставки автомобіля, за умовами якого відповідач зобов'язався підібрати та доставити позивачу автомобіль марки «KIA», а позивач – сплатити кошти за договором.

У грудні 2021 року позивач сплатив за договором 8 221,00 дол. США, що станом на 12 вересня 2022 року за офіційним курсом Національного банку України становить 300 630,46 грн. Відповідач взяті на себе зобов'язання за договором не виконав, 03 березня 2022 року надіслав позивачу лист, в якому повідомив про введення в Україні воєнного стану з 24 лютого 2022 року, що є форс-мажорними обставинами, про що зазначила і Торгово-промислова палата України, тому ТОВ «ПЛК Груп» позбавлене можливості виконувати раніше взяті на себе договірні зобов'язання.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, відмовлено у задоволенні позову. Судові рішення мотивовані тим, що позивач не довів обставин істотного порушення відповідачем умов договору, які б вказували на значну міру позбавлення того, на що він розраховував при укладенні договору. Вини виконавця (відповідача) за договором в тому, що придбаний позивачем автомобіль не було доставлено

в Україну, не встановлено, від виконання такої послуги відповідач не відмовлявся, а її вартість з урахуванням змін умов доставки позивач не оплатив, кінцевий строк виконання зазначених у договорі послуг не встановлено, тому передбачені статтею 10 Закону України «Про захист прав споживачів» підстави для розірвання укладеного між сторонами договору відсутні. У договорі сторони передбачили припинення дії договору у зв'язку з настанням форс-мажорних обставин, проте з такими вимогами позивач не звертався.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Однією з підстав розірвання договору є істотне порушення умов договору однією зі сторін договору. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору (абзац другий частини другої статті 651 ЦК України).

За своєю сутністю цивільно-правова відповідальність означає виникнення у особи обов'язку майнового характеру, якого не було до вчинення правопорушення.

У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірною зобов'язання.

Верховний Суд зауважив, що на рівні положень ЦК України законодавець не вноормував застосування конструкції форс-мажору в цивільних відносинах. Традиційно в цивільних відносинах форс-мажор є договірною підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності. Проте це не перешкоджає учасникам цивільного обороту врегулювати свої відносини з урахуванням принципу свободи договору.

У статті 629 ЦК України закріплено один із фундаментів на якому базується цивільне право – обов'язковість договору. Тобто з укладенням договору та виникненням зобов'язання його сторони набувають обов'язки (а не лише суб'єктивні права), які вони мають виконувати.

Установлені судами обставини та тлумачення змісту договору про надання послуг з підбору та доставки автомобіля від 19 листопада 2022 року дають змогу зробити висновок про те, що між сторонами вчинено непонайменованій договір.

Кожна із сторін у зобов'язанні має право вимагати доказів того, що обов'язок виконується належним боржником або виконання приймається належним кредитором чи уповноваженою на це особою, і несе ризик наслідків неперед'явлення такої вимоги.

Суди не звернули уваги, що ОСОБА_1 заявив вимогу про розірвання договору у зв'язку з його істотним порушенням другою стороною на підставі частини другої статті 651 ЦК України та не врахували, що істотність порушення

визначається виключно за обставинами, що склалися у сторони, яка вимагає розірвання договору. У такому випадку вина (як суб'єктивний чинник) сторони, що припустилася порушення договору, не має будь-якого значення і для оцінки порушення як істотного, і для виникнення права вимагати розірвання договору на підставі частини другої статті 651 ЦК України. Іншим критерієм істотного порушення договору закон визнає розмір завданої порушенням шкоди, який не дозволяє потерпілій стороні отримати очікуване при укладенні договору. При цьому йдеться не лише про грошовий вираз завданої шкоди, прямі збитки, а й випадки, коли потерпіла сторона не зможе використати результати договору.

У статті 617 ЦК України містяться підстави звільнення (випадок, непереборна сила) саме від відповідальності за порушення зобов'язання, а не за виконання договірної зобов'язання. Сторони не визначили в договорі вплив існування форс-мажору на строки виконання зобов'язання. Відповідач не виконав договір від 19 листопада 2021 року, цілі договору щодо придбання автомобіля марки «KIA» вартістю до 10 000,00 дол. США (яка включає стандартні послуги, передбачені договором) позивачем не досягнуті і він позбавлений того, на що розраховував при його укладенні.

За таких обставин суди зробили помилкові висновки щодо відсутності істотного порушення ТОВ «ПЛК Груп» умов договору, відповідно, і підстав для його розірвання. Суди відмовили у задоволенні позову в частині стягнення коштів як похідної вимоги від вимоги про розірвання договору, обставин, необхідних для визначення наслідків розірвання цього договору, не встановили.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував судові рішення, задовольнив позовні вимоги про розірвання договору, справу в частині позовних вимог про стягнення грошових коштів передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 квітня 2024 року у справі № 482/832/22 (провадження № 61-9041св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626712>.

3.3. Особа, в якій знаходиться вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній із них є бланковим. При цьому закреслені індосаменти вважаються ненаписаними. Законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними і дійсними. Доведення протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем.

Вимога про платіж, пред'явлена не в місці, визначеному за правилами, викладеними у векселі, не є пред'явленою належним чином. Протест у неплатежі, вчинений без вказівки про пред'явлення векселя до платежу

у визначеному в ньому місці, не може вважатися належним доказом відсутності платежу і бути підставою для задоволення регресних вексельних вимог.

Прямий боржник за векселем зобов'язаний довести обґрунтованість своїх заперечень стосовно того, що векселедержатель не пред'явив йому оригінал векселя або не надав можливості перевірити наявність у встановленому місці та у визначений строк в особи, що пред'явила вимогу, оригіналу векселя і прав власності на зазначений цінний папір. Векселедержатель може спростувати ці заперечення шляхом надання будь-яких не заборонених законом доказів, у тому числі актів нотаріуса про протест векселя чи про посвідчення факту його пред'явлення до платежу, а також документів, виданих боржником.

Кредитор, який не спростував заперечення прямого боржника про відсутність належного пред'явлення векселя до платежу, вважається таким, що прострочив. До такого кредитора застосовуються наслідки, передбачені статтею 613 ЦК України

03 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за простими векселями.

Суди установили, що позивач на підставі акта приймання-передачі простих векселів від 12 січня 2009 року та написів індосаменту на звороті документів є власницею простих векселів у кількості 54 штук на загальну суму 9 512 364,87 грн, що видані ОСОБА_2 і строк погашення яких настав 04 липня 2013 року. З настанням терміну погашення вказаних векселів позивач 27 червня 2013 року звернулася до відповідача з відповідними вимогами, про що свідчить квитанція поштових відправлень, однак такі вимоги залишились без задоволення.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено. Судові рішення мотивовані тим, що доведеною є наявність у позивача на законних підставах 47 простих векселів на загальну суму 8 116 395,22 грн, оригінали яких оглянуті в судовому засіданні, зі змісту яких встановлено безперервність послідовних індосаментів з останнім визначеним векселедержателем саме позивача, а тому незалежно від правових підстав отримання цих простих векселів у останньої виникло право на вимогу щодо виконання векседавцем-відповідачем зобов'язання зі сплати визначеної у векселях суми. Відповідач-векседавець не спростувала своєчасність пред'явлення векселів до сплати.

Верховний Суд погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Відносини, пов'язані з обігом векселів в Україні, регулюються Конвенцією, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі

(далі – Уніфікований закон), Конвенцією про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі, Конвенцією про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів (підписані в Женеві 07 червня 1930 року), а також законами України від 05 квітня 2001 року № 2374-III «Про обіг векселів в Україні», від 23 лютого 2006 року № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок», від 06 липня 1999 року № 826-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі», від 06 липня 1999 року № 827-XIV «Про приєднання України до Женевської Конвенції 1930 року про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі», від 06 липня 1999 року № 828-XIV «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів».

Згідно зі статтями 16, 77 Уніфікованого закону особа, в якій знаходиться вексель, вважається його законним держателем, якщо її право на вексель базується на безперервному ряді індосаментів, навіть якщо останній із них є бланковим. При цьому закреслені індосаменти вважаються ненаписаними.

Суди під час розгляду вимог особи, у якій знаходиться вексель, мають перевіряти, чи є позивач останнім набувачем прав за векселем за безперервним рядом індосаментів. Ряд вексельних індосаментів має бути послідовним, тобто кожний попередній індосант є наступним індосантом. Місце розташування передавальних написів на векселі або на приєднаному до нього аркуші (алонжі) і дати їх вчинення (якщо вони є) при визначенні безперервності індосаментів до уваги не беруться.

За наявності на векселі в ряді послідовних індосаментів одного або кількох закреслених індосаментів законним векселедержателем є особа, на ім'я якої вчинено останній перед закресленим індосамент. Як законний векселедержатель така особа має право індосувати вексель у загальному порядку, при цьому закреслений індосамент до уваги не береться.

Законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними і дійсними. Доведення протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем.

Встановивши наявність на законних підставах у позивача 47 простих векселів на загальну суму 8 116 395,22 грн, оригінали яких були оглянуті судом першої інстанції під час вирішення справи, і за їх змістом встановлено безперервність послідовних індосаментів з останнім визначеним векселедержателем саме позивача, суди зробили обґрунтовані висновки, що незалежно від правових підстав отримання цих простих векселів у позивача виникло право вимоги про виконання до ОСОБА_2 як векселедавця зобов'язання зі сплати грошової суми, визначеної у векселях.

Вексельні зобов'язання прямих боржників – векселедавця простого та акцептанта переказного векселя – можуть бути виконані належним чином тільки за умови пред'явлення векселя до платежу у визначеному у ньому порядку шляхом зазначення населеного пункту або конкретної адреси.

Вимога про платіж, пред'явлена не в місці, визначеному у векселі за викладеними правилами, не є пред'явленою належним чином. Отже, протест у неплатежі, вчинений без вказівки про пред'явлення векселя до платежу у визначеному в ньому місці, не може вважатися належним доказом відсутності платежу і бути підставою для задоволення регресних вексельних вимог.

Прямий боржник за векселем зобов'язаний довести обґрунтованість своїх заперечень стосовно того, що векселедержатель не пред'явив йому оригінал векселя або не надав можливості перевірити наявність у встановленому місці та у визначений строк у особи, що пред'явила вимогу, оригіналу векселя і прав власності на зазначений цінний папір. Векселедержатель може спростувати ці заперечення шляхом надання будь-яких не заборонених законом доказів, у тому числі актів нотаріуса про протест векселя чи про посвідчення факту його пред'явлення до платежу, а також документів, виданих боржником.

Кредитор, який не спростував заперечення прямого боржника про відсутність належного пред'явлення векселя до платежу, вважається таким, що прострочив. До такого кредитора застосовуються наслідки, передбачені статтею 613 ЦК України.

З урахуванням відомостей про місце платежу за векселями, суди попередніх інстанцій зробили правильний висновок, що місцем платежу за простими векселями є м. Одеса, тому пред'явлення їх до оплати у м. Одесі відповідає вимогам Уніфікованого закону.

У зв'язку із наведеним Верховний Суд залишив без змін рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 03 квітня 2024 року у справі № 520/3622/14-ц (провадження № 61-7291св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118194016>.

3.4. Положення Закону України «Про споживче кредитування» щодо обов'язкової реструктуризації зобов'язань, передбачених договором про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, є імперативною нормою, тому відмова від проведення реструктуризації без достатніх правових підстав свідчить про ухилення банку від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом.

Такі документи, як про склад сім'ї, про доходи позичальника та членів її сім'ї, зокрема, доказів розірвання шлюбу з чоловіком та того, що її діти вже досягли

повноліття, подаються саме на вимогу кредитора, а не разом із заявою про реструктуризацію.

Банк не позбавлений права уточнити запитувану позичальником інформацію, сприяючи таким чином споживачеві, як більш слабкому суб'єкту економічних відносин, у поновленні своїх прав

10 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за її позовом до Акціонерного товариства «Універсал Банк» (далі – АТ «Універсал Банк») про захист прав споживачів.

Суди встановили, що 12 листопада 2007 року між Відкритим акціонерним товариством «Банк Універсальний», правонаступником якого є АТ «Універсал Банк», та ОСОБА_1 укладено кредитний договір, за умовами якого банк зобов'язався надати позичальнику кредитні кошти строком на 300 місяців, до 11 листопада 2032 року, зі сплатою за користування кредитом 12,45 %.

На забезпечення виконання умов кредитного договору між банком та позичальником укладено договір іпотеки від 12 листопада 2007 року, умовами якого передбачено передання в іпотеку квартири.

23 квітня 2021 року набрав чинності Закон України № 1381-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо споживчих кредитів, наданих в іноземній валюті» (далі – Закон № 1381-IX), яким визначено, що зобов'язання позичальників за договорами про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, що відповідають визначеним критеріям (незалежно від дати укладення договору), підлягають обов'язковій реструктуризації на вимогу позичальника (особи, до якої перейшли права та обов'язки позичальника) або його представника (за законом або за наявності довіреності на вчинення таких дій) у порядку та на умовах, встановлених цим Законом.

02 липня 2021 року позивач надіслала заяву до АТ «Універсал Банк» про проведення реструктуризації споживчого кредиту відповідно до Закону № 1381-IX. Додатками до заяви були долучені також визначені цим Законом документи, зокрема копія паспорта та ідентифікаційного коду, довідка про реєстрацію місця проживання особи, довідка про доходи, розширена інформація з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Банк повідомив позивача про те, що додатково до цього пакета документів потрібно надати інші документи, перелік яких не визначений.

30 серпня 2021 року ОСОБА_1 надіслала відповідачу заяву з проханням надати змістовну відповідь, яких саме документів бракує для прийняття банком заяви. АТ «Універсал Банк» відповіді не надав.

Суд першої інстанції позов задовольнив, зобов'язав банк здійснити всі обчислення, необхідні для проведення реструктуризації за кредитним договором, та реструктуризацію відповідно до вимог Закону № 1381-ІХ. Рішення суду мотивовано тим, що положення Закону № 1381-ІХ щодо обов'язкової реструктуризації зобов'язань, передбачених договором про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, є імперативними, а відповідач без достатньої правової підстави ухиляється від проведення реструктуризації.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та відмовив у задоволенні позову, оскільки позивач не спростувала, що до заяви про реструктуризацію боргу вона не додала: довідку про склад сім'ї, довідку про доходи її та членів її сім'ї, розширену інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно стосовно кожного члена її сім'ї, тому банк не мав правових підстав для проведення реструктуризації боргу в порядку та на умовах, передбачених Законом № 1381-ІХ.

Верховний Суд, переглядаючи справу, не погодився з такими висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Законом № 1381-ІХ, який набрав чинності 23 квітня 2021 року, внесено зміни до Закону України «Про споживче кредитування» (далі – Закон № 1734-VIII), а саме розділ IV «Прикінцеві та перехідні положення» доповнено пунктом 7.

Законом № 1734-VIII визначено вичерпний перелік обставин, за яких кредитор має право відмовити у реструктуризації за договорами про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, що відповідають зазначеним у підпунктах 1, 2 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1734-VIII критеріям (незалежно від дати укладення договору) та підлягають обов'язковій реструктуризації на вимогу позичальника: у разі пропуску позичальником строків на подання заяви кредитор звільняється від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом на умовах, визначених цим Законом (абзац 7 підпункту 3 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1734-VIII); у разі ненадання позичальником необхідних для проведення реструктуризації документів, зазначених у підпункті 4 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення», кредитор звільняється від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом на умовах, визначених цим пунктом (абзац дев'ятий підпункту 4 пункту 7 розділу IV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1734-VIII).

ОСОБА_1 відповідно до вимог Закону № 1381-ІХ надіслала до АТ «Універсал Банк» заяву про проведення реструктуризації споживчого кредиту, до якої додала необхідні документи, а саме: копію паспорта та ідентифікаційного коду, довідку про реєстрацію місця проживання, довідку про доходи, розширену інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно, Державного реєстру іпотек, Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна.

Підставою неможливості проведення реструктуризації відповідно до вимог Закону № 1381-ІХ АТ «Універсал Банк» зазначило те, що наданий позивачем пакет документів не відповідав переліку, встановленому підпунктом 4 пункту 7 розділу ІV Закону № 1381-ІХ, а саме не додано документи про склад сім'ї, про доходи позичальника та членів його сім'ї, розширену інформацію з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та Реєстру прав власності на нерухоме майно стосовно кожного члена сім'ї позичальника.

Відповідач на обґрунтування своїх заперечень проти позову не довів обставини ненадання позичальником необхідних для проведення реструктуризації документів, зазначених у підпункті 4 пункту 7 розділу ІV «Прикінцеві та перехідні положення», що є правовою підставою для звільнення кредитора від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом.

З огляду на викладене Верховний Суд зазначив, що висновки апеляційного суду про те, що у банку були відсутні підстави для проведення реструктуризації в порядку та на умовах, передбачених Законом № 1381-ІХ, відповідно до поданої позивачем заяви та наданих нею документів, є помилковими.

Верховний Суд погодився з висновками суду першої інстанції про відсутність підстав для відмови у проведенні реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом на підставі Закону України «Про споживче кредитування».

Положення Закону України «Про споживче кредитування» щодо обов'язкової реструктуризації зобов'язань, передбачених договором про споживчий кредит, наданий в іноземній валюті, є нормою імперативною, відмова АТ «Універсал Банк» від проведення реструктуризації без достатніх правових підстав свідчить про його ухилення від обов'язку проведення реструктуризації зобов'язань за іпотечним кредитом.

Відповідно до положень Закону № 1734-VIII такі документи, як про склад сім'ї, про доходи позичальника та членів її сім'ї, зокрема, доказів розірвання шлюбу з чоловіком та того, що її діти вже досягли повноліття, подаються саме на вимогу кредитора, а не разом із заявою про реструктуризацію.

Банк не позбавлений права уточнити запитувану позичальником інформацію, сприяючи таким чином споживачеві, як більш слабкому суб'єкту економічних відносин, у поновленні своїх прав.

У зв'язку із наведеним Верховний Суд постанову апеляційного суду скасував та залишив в силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 465/7930/21 (провадження № 61-17935св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118464830>.

3.5. Якщо нікчемність договору іпотеки мала наслідком нікчемність пункту кредитного договору, в якому є посилання на правовідносини іпотеки, то, відповідно, наслідком нікчемності договору іпотеки та пункту кредитного договору є незаконність заборони, накладеної на майно позивача, а вимога про скасування такої заборони є ефективним способом захисту права позивача на розпорядження його майном

24 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до Публічного акціонерного товариства комерційного банку «ПриватБанк» (далі – ПАТ КБ «ПриватБанк»), правонаступником якого є Акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк» (далі – АТ КБ «ПриватБанк»), про захист прав споживачів шляхом застосування наслідків нікчемності договору іпотеки.

Суди встановили, що 24 вересня 2008 року між ОСОБА_1 та банком укладено кредитний договір, за умовами якого банк надав позичальнику кредит на споживчі цілі на строк 10 років, тобто до 24 вересня 2018 року.

На забезпечення виконання зобов'язань за кредитним договором між сторонами цього ж дня укладено договір іпотеки у простій письмовій формі, за змістом якого позивач надав в іпотеку банку житловий будинок.

Справу суди розглядали неодноразово.

Рішенням районного суду позов задоволено, застосовано наслідки нікчемності договору іпотеки шляхом скасування запису у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яким накладена заборона на відчуження нерухомого майна – житлового будинку, на підставі кредитного договору від 24 вересня 2008 року, укладеного між сторонами. Рішення суду мотивовано тим, що сторони уклали іпотечний договір у простій письмовій формі без нотаріального посвідчення та без нотаріально посвідченої згоди співвласника ОСОБА_3 на передачу нерухомого майна в іпотеку банку, тому цей договір іпотеки є нікчемним.

Апеляційний суд, скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи в задоволенні позову, зазначив, що обтяження у вигляді заборони на відчуження житлового будинку зареєстровано приватним нотаріусом на підставі кредитного договору, а не договору іпотеки. Разом з тим, позивач просив скасувати запис в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, яким накладено заборону на відчуження будинку, з підстав нікчемності саме договору іпотеки. Отже, позивач визначив предмет та підстави позову, а суд не вправі самостійно їх визначати.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до частини першої статті 4 ЦПК України кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Згідно з частиною першою статті 15 ЦК України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Обставини, встановлені рішенням суду у господарській, цивільній або адміністративній справі, що набрало законної сили, не допускаються при розгляді іншої справи, у якій беруть участь ті самі особи або особа, щодо якої встановлено ці обставини (частина четверта статті 82 ЦПК України).

Рішенням суду у справі № 512/719/15-ц, яке набрало законної сили, встановлено нікчемність договору іпотеки. При цьому суд зазначив, що кредитний договір не був підставою для реєстрації обмеження у вигляді заборони на відчуження нерухомого майна за Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень». Нікчемність договору іпотеки має наслідком і нікчемність пункту кредитного договору, на підставі якого було накладено заборону на майно позивача.

Верховний Суд зазначив, що суд у згаданій справі визнав пункт кредитного договору, на підставі якого було накладено заборону на відчуження майна, нікчемним, тобто таким, що не породжує жодних правових наслідків.

Встановлені рішенням суду у справі № 512/719/15-ц обставини є преюдиційними й не підлягають доказуванню при розгляді цієї справи.

Апеляційний суд не врахував, що саме нікчемність договору іпотеки мала наслідком нікчемність пункту кредитного договору, в якому є посилання на правовідносини іпотеки. Відповідно, наслідком нікчемності договору іпотеки та вказаного пункту кредитного договору є незаконність заборони, накладеної на майно позивача, та скасування вказаної заборони є цілком ефективним способом захисту права позивача на розпорядження його майном.

Після реалізації саме такого способу захисту позивач не буде вимушений повторно звертатися до суду, він є ефективним, оскільки спроможний захистити порушене право та буде відповідати принципу процесуальної економії.

З урахуванням викладеного Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив рішення суду першої інстанції у силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 квітня 2024 року у справі № 512/480/16 (провадження № 61-758св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118626910>.

3.6. Закон не передбачає такої підстави для припинення зобов'язання, яке лишилося невиконаним, як закінчення строку дії договору. Сам факт закінчення строку дії двостороннього правочину, виконання якого здійснено тільки однією стороною, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін цього правочину та не звільняє другу сторону такого правочину від відповідальності за невиконання нею свого обов'язку.

Положеннями статті 593 ЦК України не передбачено такої підстави для припинення зобов'язання, як зміна банком строку дії кредитного договору шляхом направлення вимоги на адресу позичальника про дострокове погашення кредиту. Вимога про дострокове погашення кредиту змінює лише термін кредитування, але не припиняє відносин щодо виконання умов кредитного договору

24 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 у справі за його позовом до Публічного акціонерного товариства «УкрСиббанк» (далі – ПАТ «УкрСиббанк») про припинення кредитного договору, визнання протиправними дій щодо нарахування відсотків та припинення таких дій, відновлення попереднього становища.

Суди встановили, що відповідно до укладеного між сторонами кредитного договору від 20 квітня 2007 року позивач отримав кредит у розмірі 338 000,00 швейцарських франків. З певного періоду часу позичальник допускав порушення умов договору в частині повернення отриманого кредиту, у зв'язку з чим станом на 22 січня 2014 року виникла заборгованість.

Заочним рішенням районного суду від 26 червня 2014 року у справі № 638/1385/14-ц, яке залишено без змін в частині стягнення боргу ухвалою апеляційного суду від 07 лютого 2017 року, позовні вимоги АТ «УкрСиббанк» про стягнення з позичальника та поручителя заборгованості задоволено.

Позивач вважав, що після звернення банку до суду з вимогою про дострокове повернення суми кредиту кредитний договір припинив свою дію й подальше нарахування банком будь-яких процентів та інших платежів суперечить вимогам чинного законодавства України та умовам кредитного договору, тому просив суд припинити кредитний договір, визнати протиправними дії банку щодо нарахування відсотків після пред'явлення ним вимоги про дострокове погашення боргу та припинити такі дії, відновити попереднє становище позичальника за кредитним договором, яке існувало станом на час пред'явлення банком вимоги про дострокове погашення боргу.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено, оскільки на час розгляду справи зобов'язання позивача перед банком є невиконаним та судами не встановлено жодної з підстав, визначених статтями 599, 609 ЦК України, для визнання припиненим зобов'язання позивача перед банком за кредитним договором.

Верховний Суд, переглядаючи справу, погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

За загальним правилом зобов'язання припиняється на підставах, встановлених договором або законом (стаття 598 ЦК України, стаття 202 ГК України). Перелік цих підстав наведено у статтях 599 – 601, 604 – 609 ЦК України.

Системний аналіз змісту статей 599 – 601, 604 – 609 ЦК України дає змогу зробити висновок, що закон не передбачає такої підстави для припинення зобов'язання, яке лишилося невиконаним, як закінчення строку дії договору.

Сам факт закінчення строку дії двостороннього правочину, виконання якого здійснено тільки однією стороною, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін цього правочину та не звільняє другу сторону такого правочину від відповідальності за невиконання нею свого обов'язку.

Положеннями статті 593 ЦК України не передбачено такої підстави для припинення зобов'язання, як зміна банком строку дії кредитного договору шляхом направлення вимоги на адресу позичальника про дострокове погашення кредиту. Вимога про дострокове погашення кредиту змінює лише термін кредитування, але не припиняє відносин щодо виконання умов кредитного договору.

Крім того, Верховний Суд зазначив, що застосування боржником способу захисту інтересу, спрямованого на усунення правової невизначеності у відносинах із кредитором, є належним лише в разі, якщо така невизначеність триває, ініційований кредитором спір про захист його прав суд не вирішив і відповідне провадження не було відкрите. У разі якщо кредитор уже ініціював судовий процес, спрямований на захист порушеного, на його думку, права, або такий спір суд уже вирішив, звернення боржника з позовом про визнання відсутності права вимоги у кредитора та кореспондуючого обов'язку боржника не є належним способом захисту.

Враховуючи наведене, Верховний Суд залишив без змін рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 квітня 2024 року у справі № 643/651/21 (провадження № 61-10981св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118788297>.

4. Спори, що виникають у сфері захисту довкілля та екологічних прав

4.1. У справах щодо захисту прав на безпечне довкілля підставою притягнення до відповідальності винних осіб є порушення встановленого порядку поводження з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини.

Ухвала суду про забезпечення доказів шляхом огляду за їх місцезнаходженням не є виконавчим документом і виконується відповідно до положень статті 85 ЦПК України

10 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційні скарги ОСОБА_1, представника ОСОБА_2 та ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_2, ОСОБА_3 до ОСОБА_4, треті особи: Головне управління Держгеокадастру у Харківській області, Державна екологічна інспекція у Харківській області, про захист права на безпечне довкілля, зобов'язання ліквідувати сміттєзвалище на земельній ділянці шляхом вивезення наявних на земельній ділянці хімічних, побутових, будівельних та інших видів відходів, а також засмічених токсичними відходами мас ґрунту на легальні сміттєві полігони.

Суди встановили, що ОСОБА_4 є власником земельної ділянки, що знаходиться на території Малоданилівської об'єднаної територіальної громади Дергачівського району Харківської області, за межами населеного пункту, віднесена до категорії земель сільськогосподарського призначення, вид використання – для ведення особистого селянського господарства, цільове призначення – для ведення особистого селянського господарства.

Згідно з відомостями з відділу Держгеокадастру у Дергачівському районі Харківської області агропромисловий ґрунт на спірній земельній ділянці має шифр агропромислових ґрунтів «41е» та відноситься до особливо цінних. При проведенні перевірки на земельній ділянці не знайдено ознак її використання за цільовим призначенням для ведення особистого селянського господарства, відсутні ознаки вирощування сільськогосподарських культур.

Власник не використовує земельну ділянку за цільовим призначенням для ведення особистого селянського господарства, натомість створив на ній сміттєзвалище, завіз на ділянку декілька сотень тон хімічних, побутових і будівельних відходів та використовує її в якості земель промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Суди попередніх інстанцій відмовили в задоволенні позову в зв'язку з недоведеністю позивачами порушення їхніх прав, а саме, що діяльність відповідача на власній земельній ділянці негативно впливає на довкілля, а також на їхнє здоров'я.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Відповідно до статті 42 Закону України «Про відходи», чинного на час виникнення спірних правовідносин, підставою відповідальності винних осіб є порушення встановленого порядку поводження з відходами, що призвело або може призвести до забруднення навколишнього природного середовища, прямого чи опосередкованого шкідливого впливу на здоров'я людини, а згідно із Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», чинним на час виникнення спірних правовідносин, небезпечний фактор впливає або за певних умов може негативно впливати на здоров'я людини.

Висновки судів про те, що позивачі мали довести наявність шкідливого впливу поводження відповідача з відходами на здоров'я людей, а не лише потенційну загрозу такого впливу, є неправильним тлумаченням законодавства у сфері захисту права на безпечне довкілля та таким, що суперечить пункту б частини першої статті 3 ЦК України.

Забруднення довкілля є одним з чинників, які впливають на стан здоров'я заявників, а отже, на їх можливість користуватися своїм житлом, вести приватне та сімейне життя (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дубецька та інші проти України», заява № 30499/03, від 10 лютого 2011 року).

Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що стосовно загального контексту довкілля, то немає сумнівів у тому, що сильне забруднення води та ґрунту може негативно вплинути на громадське здоров'я загалом та погіршити якість життя особи, але його фактичний вплив у кожному окремому випадку неможливо визначити у кількісному вираженні. Тому в кожному конкретному випадку національні суди повинні детально встановлювати фактичні обставини справи та для визначення того, чи несе держава відповідальність за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, встановити, чи була ситуація результатом раптового та несподіваного повороту подій або, навпаки, існувала давно і була добре відома державним органам влади; чи була держава або чи мала вона бути обізнаною, що небезпека або шкідливий вплив зачіпали приватне життя заявника, і до якої міри заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і був у змозі виправити її без надмірних витрат. Також суд повинен оцінити, чи провели органи влади достатні попередні дослідження для оцінки ризику запланованої потенційно небезпечної діяльності та чи розробили вони адекватну

політику щодо підприємств-забруднювачів на підставі доступної інформації, а також, чи було цю політику вчасно реалізовано.

Європейський суд з прав людини також вказував, що серйозне забруднення навколишнього середовища може вплинути на добробут людей таким чином, щоб негативно вплинути на їхнє приватне життя, однак не завдаючи серйозної загрози їх здоров'ю.

Верховний Суд вважав, що суди правильно вказали, що позивачі повинні були довести в судовому засіданні не тільки сам факт забруднення довкілля саме відповідачем, а й те, що воно відбувається поза відповідними нормами, встановленими державою, не притаманне наявному забрудненню в сучасних містах та селищах, негативно впливає на користування зручностями населених пунктів, приватне та сімейне життя позивачів, однак позбавили позивачів процесуальної можливості довести переконливість своїх доводів.

Суди попередніх інстанцій зробили передчасні висновки щодо суті позовних вимог, не дослідивши ряд обставин, які мають визначальне значення для вирішення спору.

Стаття 85 ЦПК України розміщена в § 1 «Основні положення про докази» глави 5 «Докази та доказування» розділу I ЦПК України та визначає такий засіб доказування, як огляд доказів за їх місцезнаходженням, а стаття 118 ЦПК України розміщена в § 8 «Забезпечення доказів» тієї ж глави і розділу ЦПК України та передбачає забезпечення доказів шляхом огляду за їх місцезнаходженням у випадку, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений або збирання або подання відповідних доказів стане згодом неможливим чи утрудненим.

Відповідно до статті 85 ЦПК України письмові, речові та електронні докази, які не можна доставити до суду, оглядаються за їх місцезнаходженням. Про дату, час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням повідомляються учасники справи. Неявка цих осіб не є перешкодою для проведення огляду. У разі необхідності, в тому числі за клопотанням учасника справи для участі в огляді доказів за їх місцезнаходженням, можуть бути залучені свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти, а також здійснено фотографування, звуко- і відеозапис. Про огляд доказів за їх місцезнаходженням складається протокол, що підписується всіма особами, які беруть участь в огляді. До протоколу додаються разом з описом усі складені або звірені під час огляду на місці плани, креслення, копії документів, а також зроблені під час огляду фотознімки, електронні копії доказів, відеозаписи тощо. В ухвалі про огляд доказів за їх місцезнаходженням суд вирішує питання забезпечення чи попередньої оплати витрат осіб, пов'язаних із таким оглядом.

Згідно із частинами першою, другою статті 116 ЦПК України суд за заявою учасника справи або особи, яка може набути статусу позивача, має забезпечити докази, якщо є підстави припускати, що засіб доказування може бути втрачений

або збирання або подання відповідних доказів стане згодом неможливим чи утрудненим. Способами забезпечення судом доказів є допит свідків, призначення експертизи, витребування та (або) огляд доказів, у тому числі за їх місцезнаходженням, заборона вчиняти певні дії щодо доказів та зобов'язання вчинити певні дії щодо доказів. У необхідних випадках судом можуть бути застосовані інші способи забезпечення доказів, визначені судом.

Відповідно до статті 118 ЦПК України заява про забезпечення доказів розглядається в судовому засіданні в загальному порядку, передбаченому цим Кодексом, з особливостями, встановленими цією статтею. За результатами розгляду заяви про забезпечення доказів суд постановляє ухвалу про задоволення чи відмову у задоволенні заяви. У разі задоволення заяви суд в ухвалі зазначає доказ, а також дії, що необхідно вчинити для його забезпечення. Якщо після вчинення процесуальних дій щодо забезпечення доказів позовну заяву подано до іншого суду, протоколи та інші матеріали щодо забезпечення доказів надсилаються до суду, який розглядає справу. Ухвала про забезпечення доказів (крім забезпечення доказів шляхом допиту свідків, призначення експертизи, огляду доказів) є виконавчим документом та виконується негайно в порядку, встановленому для виконання судових рішень.

Таким чином, ухвала суду про забезпечення доказів шляхом огляду за їх місцезнаходженням не є виконавчим документом та виконується відповідно до статті 85 ЦПК України, тобто про дату, час і місце огляду доказів за їх місцезнаходженням учасники справи повідомляються судом, який здійснює процесуальну організацію огляду доказів.

У справі не встановлено обставин ухилення позивачів від оплати участі спеціаліста та осіб, які мають фізично робити доступ (вилучення, викопування) до відповідних речових доказів за їх місцезнаходженням.

Суд першої інстанції не реалізував постановлену ним ухвалу про забезпечення доказів, чим суттєво обмежив позивачів у засобах доказування. Апеляційний суд помилково розмежував статті 85 та 118 ЦПК України та розтлумачив їх без взаємозв'язку.

Крім того, суд першої інстанції прийняв подані відповідачем докази з порушенням встановленого статтею 83 ЦПК України порядку, а суд апеляційної інстанції визнав це правомірним з огляду на принцип змагальності сторін у цивільному процесі та доведення перед судом обґрунтованості своїх вимог. При цьому суди не дали оцінки доказам позивачів, зокрема протоколу вимірювання показників складу та властивостей ґрунтів, за змістом якого ґрунт на земельній ділянці відповідача має високий ступінь токсичності. Створення судом необґрунтованих переваг в поданні та оцінці доказів на етапі розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій може порушувати принцип рівності прав сторін у процесі.

Верховний Суд, указавши, що суди не встановили усіх фактичних обставин справи та в порушення норм процесуального права не сприяли всебічному й повному з'ясуванню обставин справи, скасував судові рішення судів попередніх інстанцій, справу передав на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 638/6852/18 (провадження № 61-393св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118421113>.

4.2. Тлумачення змісту статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, що має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягара доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини

22 квітня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу товариства з обмеженою відповідальністю «Українська холдингова лісопильна компанія» (далі – ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія») у справі за позовом ОСОБА_1 до приватного акціонерного товариства «Коростенський завод МДФ» (далі – ПАТ «Коростенський завод МДФ»), ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія» про відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення права на безпечне для життя і здоров'я довкілля, на безпечні та здорові умови проживання.

Суди встановили, що ОСОБА_1 проживає за АДРЕСА_1. Поряд з вказаним житловим будинком та садибою розташоване домогосподарство ОСОБА_2, яка проживає за АДРЕСА_1. Також їх спільними сусідами є суб'єкти господарювання – ПАТ «Коростенський завод МДФ» та ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія», промислові потужності яких розташовані за АДРЕСА_2.

У справі № 283/518/17-ц за позовом ОСОБА_2, домогосподарство якої розташоване поруч з житловим будинком ОСОБА_1, суд встановив факт порушення відповідачами вимог екологічного законодавства та порушення ними права ОСОБА_2 на безпечне довкілля, безпечні і здорові умови проживання, а також факт спричинення їй моральної шкоди.

Вказуючи, що протягом тривалого часу відповідачі порушують право позивача, а також право його сім'ї на безпечне для життя і здоров'я довкілля, безпечні умови проживання, створюють ризик виникнення надзвичайно небезпечних захворювань (шум, підвищена концентрація пилу та шкідливих хімічних сполук у повітрі, забруднення навколишнього середовища небезпечними хімічними речовинами), ОСОБА_1 просив суд стягнути по 50 000,00 грн з кожного з відповідачів на відшкодування моральної шкоди.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Рішення суду мотивовано тим, що позивач довів факт порушення відповідачами вимог природоохоронного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря і причинно-наслідковий зв'язок між виробничою діяльністю ПАТ «Коростенський завод МДФ» та ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія» та забрудненням атмосферного повітря й стану довкілля на території домогосподарства позивача. Визначаючи моральну шкоду, завдану позивачеві, у розмірі по 20 000 грн з кожного із відповідачів, суд керувався з принципами розумності і справедливості.

Суд апеляційної інстанції, збільшуючи розмір стягнутої на користь позивача моральної шкоди до 50 000,00 грн, погодився з висновком суду першої інстанції про доведеність порушення відповідачами вимог природоохоронного законодавства. При цьому суд врахував характер порушених прав позивача, який протягом тривалого часу був позбавлений права на проживання у безпечному довкіллі, а також взяв до уваги те, що такі порушення є триваючими і мають суттєвий характер.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, переглядаючи справу, погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Тлумачення змісту статті 23 ЦК України свідчить, що вона є нормою, яка має поширюватися на будь-які цивільно-правові відносини, в яких тій чи іншій особі було завдано моральної шкоди. Це, зокрема, підтверджується тим, що законодавець вживає формулювання «особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав». Тобто можливість стягнення компенсації моральної шкоди ставиться в залежність не від того, що це передбачено нормою закону або положеннями договору, а від порушення цивільного права особи.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди суд визначає залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування

враховуються вимоги розумності і справедливості (абзац 2 частини третьої статті 23 ЦК України).

Абзац другий частини третьої статті 23 ЦК України, у якому вжитий термін «інші обставини, які мають істотне значення», саме тому і не визначає повний перелік цих обставин, що вони можуть різнитися залежно від ситуації кожного потерпілого, особливості якої він доводить суду. Обсяг немайнових втрат потерпілого є відкритим, і в кожному конкретному випадку може бути доповнений обставиною, яка впливає на формування розміру грошового відшкодування цих втрат. Розмір відшкодування моральної шкоди перебуває у взаємозв'язку з фізичним болем, моральними стражданнями, іншими немайновими втратами, яких зазнала потерпіла особа, а не із виключністю переліку та кількістю обставин, які суд має врахувати.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зауважив, що за загальним правилом підставою виникнення зобов'язання про компенсацію моральної шкоди є завдання моральної шкоди іншій особі.

Зобов'язання про компенсацію моральної шкоди виникає за таких умов: наявність моральної шкоди; протиправність поведінки особи, яка завдала моральної шкоди; наявність причинного зв'язку між протиправною поведінкою особи, яка завдала моральної шкоди, та її результатом – моральною шкодою; вина особи, яка завдала моральної шкоди.

У разі встановлення конкретної особи, яка завдала моральної шкоди, відбувається розподіл тягаря доказування: а) позивач повинен довести наявність моральної шкоди та причинний зв'язок; б) відповідач доводить відсутність протиправності та вини.

Предметом позову у справі, що переглядалась, є відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення відповідачем прав позивача на безпечне довкілля.

Встановивши на підставі належних та допустимих доказів, що діяльність ПАТ «Коростенський завод МДФ» і ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія» (як разом, так і окремо) призвела до забруднення навколишнього природного середовища небезпечними хімічними речовинами, врахувавши суттєвий та триваючий характер порушення прав позивача, який протягом тривалого часу був позбавлений права на проживання у безпечному довкіллі, суди попередніх інстанцій зробили правильні висновки про наявність підстав для задоволення позовних вимог ОСОБА_1 до ТОВ «Українська холдингова лісопильна компанія».

Ураховуючи наведене, Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду рішення суду першої інстанції у незміненій частині та постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 279/1834/22 (провадження № 61-1382сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868218>.

5. Спори, що виникають із трудових правовідносин

5.1. Редакція Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яка передбачала можливість домовитися про альтернативні способи створення, пересилання і зберігання наказів (розпоряджень) роботодавця, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин та про будь-який інший доступний спосіб електронної комунікації, який обрано за згодою між роботодавцем та працівником, набула чинності лише 19 липня 2022 року, тому доведення до відома працівника наказу від 01 квітня 2022 року, яким дозволено альтернативні способи пересилання наказів, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин у спосіб електронної комунікації, не свідчить про обрання способу електронної комунікації за згодою між роботодавцем і працівником та належне повідомлення працівника про наказ, яким з ним відновлено дію трудового договору

11 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка підписана представником ОСОБА_2, у справі за позовом ОСОБА_1 до комунального підприємства «Міський лікувально-діагностичний центр» (далі – КП «МЛДЦ») про визнання незаконними та скасування наказів, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що з 14 травня 2013 року ОСОБА_1 перебував у трудових відносинах з КП «МЛДЦ». Наказом КП «МЛДЦ» від 17 жовтня 2022 року № 199-к позивача звільнено з роботи 17 жовтня 2022 року відповідно до частини 4 статті 40 КЗпП України за прогул без поважних причин.

Підставою для видання наказу про звільнення став наказ відповідача від 17 жовтня 2022 року № 129 «Про розгляд матеріалів службового розслідування у зв'язку із відсутністю на робочому місці ОСОБА_1 та застосування дисциплінарного стягнення» з додатками на 6 аркушах.

Позивач зазначала, що роботодавець не повідомив жодним способом про відновлення дії та умов трудового договору з 01 вересня 2022 року та просила суд визнати незаконними й скасувати накази про застосування дисциплінарного стягнення та про звільнення за прогул, поновити її на роботі, стягнути середній заробіток за час вимушеного прогулу з дати звільнення до дня фактичного поновлення на роботі.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовані тим, що позивач не довела відсутність її на робочому місці у спірний період з поважних причин. Натомість відповідач вжив усіх доступних йому способів з'ясування причин відсутності працівника на роботі: телефонував, писав листи, відвідував працівника за місцем проживання.

Верховний Суд не погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій з огляду на таке.

Однією з гарантій забезпечення права громадян на працю є передбачений у статті 5-1 КЗпП України правовий захист від необґрунтованої відмови у прийнятті на роботу і незаконного звільнення, а також сприяння у збереженні роботи.

Відповідно до частини першої статті 7 Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» у редакції від 19 липня 2022 року, яка діяла на час виникнення спірних правовідносин, у період дії воєнного стану порядок організації діловодства з питань трудових відносин, оформлення і ведення трудових книжок та архівного зберігання відповідних документів у районах активних бойових дій визначається роботодавцем самостійно, за умови забезпечення ведення достовірного обліку виконуваної працівником роботи та обліку витрат на оплату праці. У період дії воєнного стану сторони трудового договору можуть домовитися про альтернативні способи створення, пересилання і зберігання наказів (розпоряджень) роботодавця, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин та про будь-який інший доступний спосіб електронної комунікації, який обрано за згодою між роботодавцем та працівником.

Ознайомлення працівників з наказами (розпорядженнями), повідомленнями, іншими документами роботодавця щодо їхніх прав та обов'язків допускається з використанням визначених у трудовому договорі засобів електронних комунікаційних мереж з накладенням удосконаленого електронного підпису або кваліфікованого електронного підпису. У трудовому договорі за згодою сторін можуть передбачатися альтернативні способи ознайомлення працівника, крім інформації, визначеної пунктом 4 частини першої цієї статті, що доводиться до відома працівників у порядку, встановленому цією статтею (частина третя статті 29 КЗпП України, в редакції, чинній на час виникнення спірних правовідносин).

У справі, яка переглядалася, наказом КП «МЛДЦ» від 01 квітня 2022 року № 82/1 дозволено альтернативні способи пересилання наказів, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин у спосіб електронної комунікації.

Верховний Суд зазначив, що редакція Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», яка передбачала можливість

домовитися про альтернативні способи створення, пересилання і зберігання наказів (розпоряджень) роботодавця, повідомлень та інших документів з питань трудових відносин та про будь-який інший доступний спосіб електронної комунікації, який обрано за згодою між роботодавцем та працівником, набула чинності лише 19 липня 2022 року, тому доведення до відома працівників наказу від 01 квітня 2022 року № 82/1 не свідчить про обрання способу електронної комунікації за згодою між роботодавцем та працівником.

Отже, позивач не була належним чином повідомлена про наказ від 19 серпня 2022 року № 111, яким з 01 вересня 2022 року з нею відновлено дію трудового договору, тому суди зробили помилковий висновок про її відсутність на робочому місці без поважних причин та безпідставно відмовили в задоволенні позовних вимог про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення та поновлення на посаді.

Враховуючи наведене, Верховний Суд рішення судів у частині позовних вимог про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на посаді та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу скасував, позовні вимоги про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на посаді задовольнив, справу в частині позовних вимог про стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу передав на новий розгляд до суду першої інстанції. Рішення судів у частині позовних вимог про визнання незаконним та скасування наказу від 17 жовтня 2022 року № 129 «Про розгляд матеріалів службового розслідування у зв'язку із відсутністю на робочому місці ОСОБА_1 та застосування дисциплінарного стягнення» змінив, виклавши їх мотивувальні частини в редакції своєї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 11 квітня 2024 року у справі № 127/29246/22 (провадження № 61-13250св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118421133>.

5.2. Право роботодавця тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у зв'язку з військовою агресією проти України в разі неможливості забезпечити працівника роботою не є абсолютним, і для його застосування роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за її позовом до комунального закладу «Олександрівська мистецька школа» Олександрівської селищної ради Донецької області (далі – КЗ «Олександрівська мистецька школа»), Олександрівської селищної ради Краматорського району Донецької області про

визнання протиправним і скасування наказу про призупинення дії трудового договору та зобов'язання нарахувати і виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу.

Суди встановили, що з 27 серпня 2003 року ОСОБА_1 перебуває з відповідачем у трудових правовідносинах та працює на посаді викладача спеціального фортепіано. Відповідач є комунальним закладом, некомерційною організацією, що фінансується з місцевого бюджету, а саме з бюджету Олександрівської селищної ради Краматорського району Донецької області.

Відповідно до наказу КЗ «Олександрівська мистецька школа» від 10 серпня 2022 року № 22К призупинено дію трудових договорів з викладачами цього закладу, зокрема і з позивачем, у зв'язку із необхідністю збереження життя і здоров'я учнів, педагогічних та інших працівників закладу та неможливістю організувати навчальний процес в умовах відсутності доступу до початкової мистецької освіти.

Позивач зазначала, що спірний наказ не відповідає Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який набув чинності 24 березня 2022 року з наступними змінами, частині першій статті 57-1 Закону України «Про освіту», листу Міністерства економіки України від 09 травня 2022 року № 4712-06/22838-09. Головною умовою призупинення трудового договору з працівником є абсолютна неможливість роботодавця надати роботу, а працівника – виконувати її, тому за умови, що працівник бажає та може виконувати роботу, а роботодавець може надати роботу, відсутні підстави для призупинення дії трудового договору.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовані тим, що з огляду на введення в Україні з 24 лютого 2022 року воєнного стану та проведення обов'язкової евакуації населення Донецької області, з метою збереження життя і здоров'я учнів та педагогів, беручи до уваги відсутність можливості в подальшому здійснювати роботу із навчання здобувачів позашкільної освіти у дистанційному режимі, відповідач мав законні підстави для призупинення дії трудового договору.

Верховний Суд, переглядаючи справу, погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», з 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан, який діє на теперішній час.

Згідно з пунктом 3 цього Указу у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть

обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 02 серпня 2022 року № 679-р вирішено провести обов'язкову евакуацію населення Донецької області у безпечні райони Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської та Чернівецької областей.

15 березня 2022 року прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Закон № 2136-IX), яким визначені особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Частинами другою та третьою статті 1 Закону № 2136-IX встановлено, що на період дії воєнного стану вводяться обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до статей 43, 44 Конституції України.

У період дії воєнного стану не застосовуються норми законодавства про працю у частині відносин, врегульованих цим Законом.

Згідно з пунктом 2 Прикінцевих положень КЗпП України під час дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», діють обмеження та особливості організації трудових відносин, встановлені Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану».

Відповідно до частини першої статті 13 Закону № 2136-IX призупинення дії трудового договору – це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.

Призупинення дії трудового договору може здійснюватися за ініціативою однієї із сторін на строк не більше ніж період дії воєнного стану.

Абзацом першим частини другої статті 13 Закону № 2136-IX встановлено, що призупинення дії трудового договору оформлюється наказом (розпорядженням) роботодавця, в якому, зокрема, зазначається інформація про причини призупинення, у тому числі про неможливість обох сторін виконувати свої обов'язки та спосіб обміну інформацією, строк призупинення дії трудового договору, кількість, категорії і прізвища, ім'я, по батькові (за наявності), реєстраційний номер облікової картки платника податків або серія та номер паспорта (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків

та повідомили про це відповідний контролюючий орган і мають відмітку у паспорті) відповідних працівників, умови відновлення дії трудового договору.

Отже, роботодавцю надано право тимчасово призупинити дію трудового договору з працівником у разі неможливості у зв'язку із військовою агресією проти України забезпечити працівника роботою. Водночас таке право не є абсолютним. Для застосування цієї норми права роботодавець має перебувати в таких обставинах, коли він не може надати працівнику роботу, а працівник не може виконати роботу. Зокрема, у випадку, якщо необхідні для виконання роботи працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливо.

Верховний Суд зазначив, що суди першої та апеляційної інстанцій обґрунтовано вважали наказ відповідача про призупинення трудового договору з позивачем таким, що за своєю формою і змістом відповідає вимогам статті 13 Закону № 2136-ІХ.

Суди попередніх інстанцій правильно звернули увагу, що на час призупинення дії трудового договору за позивачем зберігається робоче місце, сам трудовий договір не припинений, а відповідно до положень частини четвертої статті 13 Закону № 2136-ІХ відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 933/411/22 (провадження № 61-13296св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485800>.

6. Спори, що виникають із житлових правовідносин

6.1. Відмова у взятті на квартирний облік повторно не порушує права заявника, якщо заявник раніше скористався наданим йому державою правом на отримання житла, в якому він зареєстрований та проживає разом із сім'єю, а згодом добровільно відмовився від участі у приватизації цього житла. Така поведінка заявника не відповідає принципу добросовісності та свідчить про зловживання правом на отримання житлового приміщення, вчинення дій на шкоду державі та іншим особам, які мають право на першочергове отримання житла

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, від імені якого діє адвокат, у справі за позовом ОСОБА_1 до виконавчого комітету Білоцерківської міської ради Київської області про визнання безпідставною відмови у взятті на квартирний облік, скасування рішення та зобов'язання вчинити певні дії.

Суди встановили, що 11 березня 2021 року ОСОБА_1 на сім'ю, що складалась з шістьох осіб, видано ордер на чотирикімнатну квартиру.

Під час приватизації квартири позивач відмовився від своєї частки у приватизації на користь батька ОСОБА_2. Згідно зі свідоцтвом про право власності вказана квартира належить на праві особистої власності ОСОБА_2.

Після цього ОСОБА_1 звернувся до виконавчого комітету Білоцерківської міської ради Київської області із заявою про взяття його на квартирний облік повторно, у задоволенні якої відмовлено, тому просив суд визнати безпідставною і незаконною відмову виконавчого комітету Білоцерківської міської ради Київської області у взятті його на квартирний облік, скасувати рішення виконкому у частині відмови у взятті його на квартирний облік та зобов'язати виконком взяти його на квартирний облік.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову відмовлено. Судові рішення мотивовані тим, що відмова від участі у приватизації не позбавляє позивача права користуватися квартирою, а письмова відмова від своєї частки у приватизації квартири на користь батька свідчить про те, що позивач штучно погіршив свої житлові умови.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Відповідно до статті 31 ЖК України громадяни, які потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання у користування жилого приміщення в будинках державного або громадського житлового фонду в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими актами законодавства України. Жилі приміщення надаються зазначеним громадянам, які постійно проживають у даному населеному пункті (якщо інше не встановлено законодавством України), як правило, у вигляді окремої квартири на сім'ю.

Згідно з пунктом 18 частини першої статті 13 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» інвалідам війни та прирівняним до них особам (стаття 7) надаються пільги щодо позачергового забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов, у тому числі за рахунок жилої площі, що передається міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами та організаціями у розпорядження місцевих рад та державних адміністрацій.

Статтею 3 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду України» передбачено, що приватизація здійснюється шляхом безоплатної передачі громадянам квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках з розрахунку санітарної норми 21 квадратний метр загальної площі на наймача і кожного члена його сім'ї та додатково 10 квадратних метрів на сім'ю.

У частині першій статті 7 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду України» зазначено, що за громадянами, які не виявили бажання приватизувати займане ними житло, зберігається чинний порядок одержання і користування житлом на умовах найму.

Відповідно до статті 35 ЖК України громадяни, які штучно погіршили житлові умови шляхом обміну займаного жилого приміщення, його псування або руйнування, відчуження придатного і достатнього за розміром для проживання жилого будинку (частини будинку), а також громадяни, у яких потреба в поліпшенні житлових умов виникла внаслідок вилучення жилого приміщення, використовуваного для одержання нетрудових доходів (стаття 96), не беруться на облік потребуючих поліпшення житлових умов протягом п'яти років з моменту погіршення житлових умов.

Аналогічне положення закріплено і в пункті 17 Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професіональних спілок від 11 грудня 1984 року № 470.

Верховний Суд зазначив, що суди обґрунтовано виходили з недоведеності позивачем порушення прав рішенням виконкому щодо відмови у взятті його на квартирний облік у зв'язку з тим, що позивач скористався наданим йому державою правом як учаснику бойових дій на отримання житла, отримав ордер на заселення до квартири на сім'ю з шести осіб, зареєстрував місце проживання у квартирі та не має перешкод у користуванні наданим йому житлом.

Враховуючи поведінку позивача, його добровільну відмову від реалізації права на приватизацію квартири, в якій він зареєстрований та проживає разом із своєю сім'єю, виконання державою обов'язку щодо забезпечення позивача як учасника бойових дій житловою площею, виконавчий комітет Білоцерківської міської ради Київської області цілком мотивовано, з дотриманням принципів добросовісності, розумності й справедливості, із застосуванням статті 35 ЖК України відмовив позивачу у взятті його на квартирний облік.

Позивач не може вважатися особою, яка не забезпечена житловим приміщенням та потребує поліпшення житлових умов, оскільки частина житлової площі, на користування якою він має право у квартирі, власником якої є ОСОБА_2, складає не менше 11,716 кв. м.

У справі, що переглядалася, поведінка позивача, якого у березні 2021 року держава забезпечила чотирикімнатною квартирою і який у травні цього ж року

відмовився від її приватизації, а квартира перейшла у власність батька, з подав 22 червня 2021 року заяву про повторне взяття на квартирний облік, що не відповідає принципу добросовісності та свідчить про зловживання правом на отримання житлового приміщення, вчинення дій на шкоду державі та іншим особам, які мають право на першочергове отримання житла.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 357/11125/22 (провадження № 61-3114св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118485884>.

7. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

7.1. Невиконання одним із батьків умов договору про визначення місця проживання дитини позбавляє іншого з батьків під час військових дій в Україні можливості деякий час піклуватися про дитину та права бути поінформованим про місце перебування дитини, що є істотним порушенням договору другою стороною. Саме по собі розірвання оспорюваного договору про визначення місця проживання дитини не впливає на права та інтереси дитини і не порушує їх, оскільки в силу закону дитина продовжує проживати з одним із батьків доти, доки інше не буде визначено в установленому законом порядку

03 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання договору про визначення місця проживання дитини.

Суди встановили, що під час перебування сторін у зареєстрованому шлюбі у них народився син ОСОБА_3. Шлюб між сторонами спору розірвано.

12 грудня 2019 року між батьками укладено договір про визначення місця проживання дитини (далі – договір), умовами якого визначено місце проживання сина разом із матір'ю, що не є перешкодою для реалізації батьком прав і обов'язків з виховання та утримання дитини. Також мати зобов'язується завчасно попереджати батька письмово із зазначенням точного місця проживання дитини не пізніше одного місяця з моменту зміни місця проживання.

Позивач зазначав, що мати дитини постійно чинить позивачу перешкоди у спілкуванні з сином, а після оголошення на території України воєнного стану з 24 лютого 2022 року до вересня 2022 року йому не було відомо конкретне місце перебування сина, тому він просив суд розірвати договір у зв'язку з порушенням його істотних умов.

Рішенням суду першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, позов задоволено у зв'язку з доведеністю позивачем обставин, на які він посилався як на підставу своїх вимог.

Верховний Суд, переглядаючи справу, погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій та звернув увагу на таке.

Положеннями статті 153 СК України передбачено, що мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом.

У частині першій статті 160 СК України зазначено, що місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

Умовами договору, укладеного між сторонами, передбачено місце проживання дитини разом з матір'ю. У разі зміни місця проживання дитини мати зобов'язувалась завчасно письмово попереджати батька із зазначенням точного місця проживання дитини не пізніше одного місяця з моменту зміни місця проживання.

Згідно зі статтею 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Встановивши, що мати дитини протягом пів року з дня виїзду за межі України та протягом усього строку розгляду справи не довела до відома батька адресу місця проживання дитини, що є невиконанням нею умов укладеного між сторонами договору щодо письмового повідомлення позивача про точне місце знаходження дитини, яке він як батько має право знати, суди зробили правильні висновки про наявність правових підстав для задоволення позову. Саме по собі доведення до відома позивача факту виїзду за межі України із зазначенням лише країни, до якої здійснено виїзд, не свідчить про виконання умов укладеного між сторонами договору. Зміна місця проживання включає зміну як постійного, так і тимчасового місця проживання, тому відповідно до підпункту 2.1.1 договору відповідач була зобов'язана завчасно попереджати батька письмово із вказанням точного місця проживання дитини не пізніше одного місяця з моменту зміни місця проживання.

Верховний Суд вважає, що такі порушення умов укладеного договору є істотними, адже батько був позбавлений можливості під час складних умов життя забезпечити дитині насамперед захист і безпеку, на що він розраховував при укладенні договору, що в першу чергу не відповідає якнайкращим інтересам дитини.

Також Верховний Суд звернув увагу на те, що умови договору про визначення місця проживання сина сторін мають важливе значення для

забезпечення прав батька, який не проживає разом з дитиною, на спілкування, участь у вихованні та захист дитини. Невиконання відповідачем умов договору призвело до позбавлення позивача під час військових дій в Україні можливості деякий час піклуватися про свою дитину та права бути поінформованим про місце перебування дитини, що є істотним порушенням договору другою стороною.

Порушення відповідачем умов укладеного між сторонами договору призвело не лише до порушення прав позивача як батька, а й прав та інтересів дитини, адже син сторін, маючи всі можливості в час, коли на території України відбуваються військові дії, знаходиться у безпеці поруч з батьком, був позбавлений цього, що суперечить його якнайкращим інтересам, оскільки батько дитини проживає на території Європейського Союзу.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 03 квітня 2024 року у справі № 753/13774/22 (провадження № 61-16131св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118258790>.

8. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

8.1. Законодавець передбачив можливість прийняття спадщини особами, що постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, для будь-яких спадкоємців, у тому числі й обов'язкових, тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі частини третьої статті 1268 ЦК України. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державної реєстрації права.

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення

22 квітня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за його позовом до ОСОБА_2 про визнання права власності в порядку спадкування за заповітом.

Суди установили, що позивач є спадкоємцем за заповітом всього належного ОСОБА_3 майна з умовою довічного проживання в належному йому

житловому будинку його дружини ОСОБА_4. ОСОБА_1 є сусідом ОСОБА_3 та ОСОБА_4 перебував з ними в дружніх стосунках. ОСОБА_3 помер.

Спадковим майном після смерті ОСОБА_3 є набутий ним на праві особистої власності (як зазначено у правовстановлюючому документі) житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами та набута внаслідок безоплатної передачі земельна ділянка.

У встановлений законодавством строк для прийняття спадщини, маючи намір оформити спадщину за заповітом, після смерті ОСОБА_3 позивач звернувся до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини.

Дружина померлого ОСОБА_3 ОСОБА_4, заперечуючи щодо оформлення та видачі позивачу свідоцтва про право на спадщину за заповітом, звернулася до суду з позовом про визнання заповіту недійсним (справа № 342/1249/14-ц), мотивуючи його тим, що заповіт складений і посвідчений з порушенням законодавства України, а також з порушенням її права власності на набуте у шлюбі спільно із ОСОБА_3 домоволодіння.

Рішенням суду першої інстанції у справі № 342/1249/14-ц відмовлено ОСОБА_4 у задоволенні позову про визнання заповіту недійсним.

ОСОБА_4 померла ІНФОРМАЦІЯ_4. Після її смерті відкрилася спадщина на належне їй майно, спадкоємцем за заповітом є ОСОБА_2, яка у встановленому законодавством порядку та у визначений строк звернулася до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини.

Рішенням суду першої інстанції у справі за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визнання заповіту ОСОБА_3 нікчемним та за зустрічним позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визнання заповіту ОСОБА_4 недійсним у справа № 342/434/15-ц, яке набрало законної сили, відмовлено у задоволенні первісного та зустрічних позовів.

Приватний нотаріус відмовив позивачу у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом після смерті ОСОБА_3 на спадкове майно – житловий будинок та земельну ділянку – у зв'язку з ненаданням нотаріусу оригіналів правовстановлюючих документів на спадкове майно, а також витягу з Державного земельного кадастру на земельну ділянку.

Позивач звернувся до суду із позовом, в якому просив визнати за ним право власності на нерухоме майно в порядку спадкування за заповітом, зокрема на 1/2 частку у праві власності на житловий будинок та на земельну ділянку.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції та задовольнив позов частково. Рішення суду мотивовано тим, що ОСОБА_4 у встановленому законом порядку прийняла спадщину після смерті чоловіка, не відмовлялася від свого права на набутою обов'язкову частку у спадковому майні (право на 1/4 частку у праві на спірний житловий будинок та право на 1/2 частку у праві

власності на спірну земельну ділянку). Прийнявши спадщину у встановленому законом порядку, ОСОБА_4 не могла зареєструвати відповідні частки у праві власності на нерухоме майно, оскільки померла до спливу строку, визначеного статтею 1298 ЦК України. Таким чином, право ОСОБА_4 на обов'язкову частку у спадковому майні після смерті ОСОБА_3 увійшло до складу спадщини, яка відкрилась після смерті ОСОБА_4.

Оскільки після смерті ОСОБА_4 до складу її спадщини увійшло право на 3/4 частки у праві власності на спірний житловий будинок з господарськими будівлями і спорудами та право на 1/2 частку у праві власності на спірну земельну ділянку, тому спадкоємець за заповітом ОСОБА_1 має право після смерті ОСОБА_3 на спадкування 1/4 частки у праві власності на спірний житловий будинок з господарськими будівлями і спорудами та 1/2 частку у праві власності на спірну земельну ділянку.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, переглядаючи справу, погодився з висновками суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

Відповідно до статті 1218 ЦК України до складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті.

Згідно з частиною першою статті 1223 ЦК України право на спадкування мають особи, визначені у заповіті.

Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка). Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення (частина перша статті 1241 ЦК України).

У частині третій статті 1268 ЦК України зазначено, що спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду зауважив, що тлумачення змісту частини третьої статті 1268 ЦК України, з урахуванням принципу розумності, свідчить, що законодавець встановив можливість прийняття спадщини особами, які постійно проживали разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини для будь-яких спадкоємців, в тому числі й обов'язкових спадкоємців. Тому обов'язковий спадкоємець може прийняти спадщину на підставі частини третьої статті 1268 ЦК України.

Законодавець розмежовує поняття «виникнення права на спадщину» та «виникнення права власності на нерухоме майно, що входить до складу

спадщини» і пов'язує із виникненням цих майнових прав різні правові наслідки. Виникнення у спадкоємця права на спадщину, яке пов'язується з її прийняттям, як майнового права зумовлює входження права на неї до складу спадщини після смерті спадкоємця, який не одержав свідоцтва про право на спадщину та не здійснив державну реєстрацію права.

Право на обов'язкову частку внаслідок прийняття спадщини обов'язковим спадкоємцем трансформується в майнове право, яке підлягає спадкуванню. ЦК України, як основний регулятор спадкових відносин, не містить жодних обмежень чи заборон на спадкування такого права за відсутності його оформлення.

З урахуванням викладеного Об'єднана палата Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду вважала за необхідне відступити від висновків щодо застосування норм права (частини третьої статті 1268 ЦК та статті 1241 ЦК України) у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегій суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 вересня 2019 року у справі № 450/328/15-ц (провадження № 61-14110св18), від 09 грудня 2020 року в справі № 761/24381/14 (провадження № 61-14459св18), від 08 вересня 2021 року в справі № 2-93/2009 (провадження № 61-13648св20), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 27 січня 2021 року в справі № 199/9931/15ц (провадження № 61-7525св18).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 квітня 2024 року у справі № 346/2744/21 (провадження № 61-10543сво23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118868220>.

8.2. У разі незаконного припинення права власності спадкодавця на нерухоме майно та вибуття цього майна з власності спадкодавця поза його волею за його життя вимоги спадкоємця щодо визнання права власності на спірне майно в порядку спадкування за законом є належним способом захисту, оскільки він прийняв спадщину і право власності не оформив. Спадкоємець нерухомого майна особи, яка за життя була власником цього майна, що вибуло з володіння не з його волі, має право на витребування такого майна на підставі статті 388 ЦК України, і це не є порушенням статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: ОСОБА_3, ОСОБА_4, про визнання права власності на квартиру в порядку спадкування за законом, витребування квартири із чужого незаконного володіння.

Суди встановили, що ОСОБА_1 є двоюрідним братом ОСОБА_5, який помер, та є спадкоємцем майна останнього, зокрема квартири. Квартира належала на праві приватної спільної сумісної власності ОСОБА_5 та його матері ОСОБА_6, яка також померла. Спадкоємцем її майна був ОСОБА_5, який вважається таким, що прийняв спадщину, оскільки постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини.

16 вересня 2016 року проведено державну реєстрацію припинення права спільної сумісної власності на квартиру АДРЕСА_1. Підставою для державної реєстрації припинення такого права на цю квартиру, а також реєстрації права власності на неї за ОСОБА_4 стало заочне рішення суду від 24 червня 2016 року в справі № 202/3778/16-ц.

11 листопада 2019 року між ОСОБА_4 та ОСОБА_3 укладено договір купівлі-продажу квартири, за умовами якого останній придбав спірну квартиру.

18 листопада 2019 року між ОСОБА_3 та ОСОБА_2 укладено договір довічного утримання (догляду), згідно з яким ОСОБА_3 передав у власність ОСОБА_2 квартиру АДРЕСА_1.

Постановою апеляційного суду від 22 березня 2022 року апеляційну скаргу ОСОБА_1 задоволено частково, заочне рішення від 24 червня 2016 року у справі № 202/3778/16 скасовано, в задоволенні позовних вимог ОСОБА_4 до ОСОБА_5 про стягнення боргу та визнання права власності відмовлено.

Посилаючись на те, що право власності на спірну квартиру припинено поза волею та без відома ОСОБА_5, оскільки за життя йому не було відомо про розгляд справи № 202/3778/16 та про реєстрацію припинення права спільної сумісної власності на належну йому квартиру, у зв'язку з чим він не міг реалізувати своє право на захист, ОСОБА_1 просив суд визнати за ним право власності на квартиру в порядку спадкування за законом після смерті ОСОБА_5 та витребувати квартиру у ОСОБА_2 на його користь.

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Рішення суду мотивовано тим, що позивач, як спадкоємець померлого власника, має право на визнання за ним права власності на спірне майно та витребування з незаконного володіння спірної квартири, що перебуває у власності ОСОБА_2, оскільки майно вибуло з володіння позивача як спадкоємця не з його волі.

Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції та задовольнив позов, оскільки відповідач не був належним чином повідомлений про дату, час та місце судового засідання та обґрунтував апеляційну скаргу такою підставою. При цьому апеляційний суд погодився з мотивами рішення суду першої інстанції по суті спору.

Переглядаючи справу, Верховний Суд погодився з постановою суду апеляційної інстанції та звернув увагу на таке.

У спадкоємця, який у встановленому законом порядку прийняв спадщину, права володіння та користування спадковим майном виникають з часу

відкриття спадщини. Такий спадкоємець може захищати свої порушені права володіння та користування спадковим майном відповідно до глави 29 ЦК України. Якщо у складі спадщини, яку прийняв спадкоємець, є нерухоме майно, право розпорядження нерухомим майном виникає у нього з моменту державної реєстрації цього майна (частина друга статті 1299 ЦК України). Спадкоємець, який прийняв у спадщину нерухоме майно, ще до його державної реєстрації має право витребувати це майно від його добросовісного набувача з підстав, передбачених статтею 388 ЦК України, зокрема у разі, якщо воно вибуло з володіння спадкодавця поза волею останнього.

Враховавши те, що право власності спадкодавця ОСОБА_5 на нерухоме майно було незаконно припинено за його життя, і спірна квартира вибула з власності спадкодавця поза його волею за його життя, Верховний Суд погодився з висновком апеляційного суду про обґрунтованість позовних вимог ОСОБА_1 як спадкоємця щодо визнання права власності на спірну квартиру в порядку спадкування за законом. Лише власник може витребувати майно із чужого незаконного володіння, подвійного набуття права власності за позивачем не відбудеться, оскільки він спадкоємець і право власності не оформив.

Право власника на витребування майна від добросовісного набувача на підставі частини першої статті 388 ЦК України залежить від того, у який спосіб майно вибуло з його володіння. Ця норма передбачає вичерпний перелік підстав, коли за власником зберігається право на витребування свого майна від добросовісного набувача. Однією з таких підстав є вибуття майна з володіння власника або особи, якій він передав майно, не з їхньої волі іншим шляхом.

У справі, що переглядалася, спірне нерухоме майно вибуло із володіння за життя власника ОСОБА_5 не з його волі на підставі рішення суду, яке в подальшому було скасоване, у зв'язку з чим ОСОБА_2 (останній набувач спірного майна за договором довічного утримання) набув право власності на спірну квартиру в особи, яка не мала права на її відчуження, тому позивач, як спадкоємець ОСОБА_5 (власника цього майна, у якого майно вибуло за життя не з його волі), має право на витребування спірної квартири від ОСОБА_2 на підставі статті 388 ЦК України, і це не призведе до порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд постанову суду апеляційної інстанції залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 183/1672/22 (провадження № 61-10576св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118558445>.

9. Справи окремого провадження

9.1. Відсутність необхідності лікування особи лише в стаціонарних умовах виключає можливість примусової госпіталізації пацієнта до медичного закладу. Примусова госпіталізація до психіатричного закладу виключно на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів без урахування заперечень пацієнта та за відсутності доказів того, що він вчиняє (вчинив) чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для нього чи оточуючих, не відповідає підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод

25 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка подана представником ОСОБА_2, у справі за заявою комунального некомерційного підприємства Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3» (далі – КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3») про госпіталізацію ОСОБА_1 до психіатричного стаціонару в примусовому порядку.

Суди встановили, що в серпні 2022 року ОСОБА_1 поступила на стаціонарне лікування до КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3» у зв'язку з направленням, виданим у цей же день лікарем-психіатром, про необхідність госпіталізації у психіатричний стаціонар, оскільки в неї тяжкий психічний розлад, який обумовлює небезпеку для неї та оточуючих.

Згідно з висновком комісії лікарів-психіатрів КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3» ОСОБА_1 страждає тяжким психічним розладом у формі шизофренії параноїдальної F20.0 та становить небезпеку для себе та оточуючих. На теперішній час виявляє гостру психотичну симптоматику, висловлює маячні ідеї на адресу сусідів, близьких, поводить себе невідповідно. Відмовляється від прийому їжі та ліків, необхідних для функціонування організму.

У вересні 2022 року КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3» звернулось до суду із заявою, в якій просило ухвалити рішення про примусову госпіталізацію ОСОБА_1 до психіатричного стаціонару.

Рішенням суду першої інстанції, з висновками якого погодився і суд апеляційної інстанції, заяву задоволено.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Залежно від встановлених обставин суд ухвалює рішення про задоволення заяви або про відмову в її задоволенні, яке підлягає негайному виконанню. Оскарження рішення не зупиняє його виконання. Рішення про

задоволення заяви лікаря-психіатра, представника закладу з надання психіатричної допомоги є підставою для надання відповідної психіатричної допомоги у примусовому порядку (частина перша та друга статті 342 ЦПК України).

Згідно зі статтею 14 Закону України «Про психіатричну допомогу» особа, яка страждає на психічний розлад, може бути госпіталізована до закладу з надання психіатричної допомоги без її усвідомленої письмової згоди або без письмової згоди її законного представника, якщо її обстеження або лікування можливі лише в стаціонарних умовах, та при встановленні в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність.

Тлумачення змісту вказаної норми свідчить, що примусова госпіталізація можлива лише за наявності одночасно таких умов: по-перше, лікування можливе лише у стаціонарних умовах; по-друге, встановлення в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність. Відсутність необхідності лікування особи лише в стаціонарних умовах виключає можливість примусової госпіталізації пацієнта до медичного закладу.

Звертаючись до суду із заявою про примусову госпіталізацію ОСОБА_1, заявник додав до неї супровідний листок та талон до супровідного листка, відповідно до яких 31 серпня 2022 року ОСОБА_1 доставлена в КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3»; акт комісії лікарів-психіатрів КНП Харківської обласної ради «Обласної клінічної психіатричної лікарні № 3» від 01 вересня 2022 року, відповідно до якого ОСОБА_1 потребує застосування примусової госпіталізації в психіатричний стаціонар на підставі статті 14 Закону України «Про психіатричну допомогу». Доказів, які свідчили б про те, що ОСОБА_1 вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або є неспроможна самотійно задовольнити свої життєві потреби на рівні, що забезпечує життєдіяльність, матеріали справи не містять.

Верховний Суд звернув увагу на те, що примусова госпіталізація до психіатричного закладу виключно на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів КНП Харківської обласної ради «Обласна клінічна психіатрична лікарня № 3», без урахування заперечень ОСОБА_1 та за відсутності доказів того, що вона вчиняє (вчинила) чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, не відповідає підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод.

Апеляційний суд зазначеного не врахував та зробив передчасний висновок про залишення без змін рішення суду першої інстанції про задоволення заяви.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції, справу передав на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 квітня 2024 року у справі № 554/9039/22 (провадження № 61- 14103св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118651019>.

9.2. При встановленні факту народження дитини на тимчасово окупованій території України підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами документи, подані заявником на підтвердження факту, який підлягає встановленню, зокрема свідоцтво про народження дитини, медична довідка, які хоч і не є юридично дійсними на території України, однак можуть підтверджувати, що певна установа, яка не діє відповідно до українського законодавства, але *de facto* існує на тимчасово окупованій території, зафіксувала факт народження дитини.

Примусове автоматичне набуття громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Відсутність вклеєної фотокартки у паспорті при досягненні певного віку не позбавляє особу належності до громадянства України, за умови, що особа набула такий статус у законний спосіб

24 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 та ОСОБА_2, від імені яких діє адвокат, у справі за заявою ОСОБА_1, ОСОБА_2, заінтересована особа – Шевченківський відділ державної реєстрації актів цивільного стану у м. Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ), про встановлення факту народження.

Суди встановили, що заявники є батьками ОСОБА_3, який народився ІНФОРМАЦІЯ_2 у м. Сімферополі АР Крим, Україна.

На підтвердження факту народження дитини надано такі докази: копія паспорта громадянина України на ім'я ОСОБА_1, копія паспорта громадянина України на ім'я ОСОБА_2, копія свідоцтва про шлюб, який зареєстрований на тимчасово окупованій території, копії медичних документів, копія свідоцтва про народження дитини, виданого органом на тимчасово окупованій території України.

Шевченківський відділ ДРАЦС у місті Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Київ) відмовив у проведенні державної реєстрації народження дитини.

Посилаючись на викладені обставини, заявники просили суд встановити факт народження дитини чоловічої статі ОСОБА_3, який народився ІНФОРМАЦІЯ_2 у м. Сімферополі АР Крим, Україна, від батьків: матері ОСОБА_1, ІНФОРМАЦІЯ_1, батька ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_3.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні заяви відмовлено у зв'язку з тим, що заявники не надали достатніх доказів, на підставі яких суд міг дійти висновку про доведеність їх вимог, зокрема, які б підтверджували, що саме, у громадян України ОСОБА_1 та ОСОБА_2 народилась дитина чоловічої статі ОСОБА_4.

Постановою суду апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції залишено без змін. Апеляційний суд звернув увагу на те, що зі свідоцтва про укладення шлюбу, а також з копії свідоцтва про народження серії НОМЕР_1 від 07 листопада 2018 року встановлено, що батьки дитини є громадянами Російської Федерації, їхні паспорти громадянина України є недійсними. Згідно з доданими до заяви копіями паспортів заявників, на третій сторінці паспортів відсутні фотокартки, а також заявники не надали до суду копії четвертої сторінки паспортів. Паспорт громадянина України серії НОМЕР_2 на ім'я ОСОБА_1, виданий Ленінським РВ ГУ МВС України в АР Крим 12 лютого 2008 року, а паспорт громадянина України серії НОМЕР_3 на ім'я ОСОБА_2 виданий Ленінським РВ ГУ МВС України в АР Крим 31 липня 2012 року, тобто коли територія АР Крим не була окупованою.

Верховний Суд, переглядаючи справу, не погодився з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Відповідно до статті 317 ЦПК України заява про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, може бути подана батьками, родичами, їхніми представниками або іншими законними представниками дитини до будь-якого суду за межами такої території України незалежно від місця проживання заявника.

У рішенні про встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України, визначеній Верховною Радою України, зокрема, мають бути зазначені встановлені судом дані про дату і місце народження особи, про її батьків.

Згідно з частинами першою – третьою статті 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» державні органи та органи місцевого самоврядування, утворені відповідно до Конституції та законів України, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території діють лише на

підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом. Будь-який акт (рішення, документ), виданий органами та/або особами, передбаченими частиною другою цієї статті, є недійсним і не створює правових наслідків, крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території, які додаються до заяви про державну реєстрацію відповідного акта цивільного стану.

Зазначені положення цього Закону дають підстави для висновку про те, що документи, видані на тимчасово окупованій території України незаконними органами та їх посадовими чи службовими особами, є недійсними і не створюють правових наслідків, за винятком документів, що підтверджують, зокрема факт народження.

Відповідно до частин першої, другої статті 13 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» державна реєстрація народження дитини проводиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням їй прізвища, власного імені та по батькові. Походження дитини визначається відповідно до Сімейного кодексу України. Державна реєстрація народження дитини проводиться за письмовою або усною заявою батьків чи одного з них за місцем її народження або за місцем проживання батьків або за заявою, поданою в електронній формі.

У пункті 8 глави 1 розділу III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18 жовтня 2000 року № 52/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 18 жовтня 2000 року за № 719/4940 (далі – Правила № 52/5), зазначено, що державну реєстрацію народження на підставі рішення суду про встановлення факту народження на тимчасово окупованій території України проводить відділ державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення суду в день надходження такого рішення в паперовій формі або будь-який відділ державної реєстрації актів цивільного стану за зверненням заявника в день отримання рішення суду у спосіб, передбачений абзацами п'ятим, шостим пункту 3 глави 1 розділу II цих Правил.

Згідно з підпунктом «в» пункту 12 глави 1 розділу III Правил № 52/5 у разі встановлення факту народження особи на тимчасово окупованій території України підставою для внесення відомостей про батьків дитини є відповідне рішення суду, яким встановлені такі дані.

Закон України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Правила № 52/5 не містять чітких норм щодо порядку державної реєстрації народження на тимчасово окупованій території України відповідними органами

державної реєстрації актів цивільного стану без рішення суду про встановлення такого факту, що призводить до складнощів під час встановлення факту народження та здійснення державної реєстрації народження у позасудовому порядку.

Визнання актів окупаційної влади в обмеженому контексті, зокрема щодо народження дитини, з метою захисту прав громадян України не легітимізує таку владу та не надає автоматично дійсності таким актам. Такі дії зумовлені тим, що держава має вживати заходів щодо ефективного захисту прав громадян на своїй території, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої держави.

Верховний Суд зазначив, що при наданні оцінки, зокрема, свідоцтву про народження дитини, медичній довідці, як доказам, потрібно враховувати, що хоча такі документи не є юридично дійсними на території України, вони можуть підтверджувати, що певна установа, яка не діє відповідно до українського законодавства, але *de facto* існує на тимчасово окупованій території, зафіксувала факт народження дитини.

Правову оцінку документам, поданим заявником на підтвердження факту народження на тимчасово окупованій території України, зокрема документам, виданим органами та установами самопроголошених утворень, розташованими на окупованій території України, надає суд цивільної юрисдикції в сукупності з іншими доказами під час розгляду заяви про встановлення факту народження на тимчасово окупованій території України в порядку статті 317 ЦПК України. Саме рішення суду про встановлення такого факту є підставою для державної реєстрації народження та для внесення відомостей про батьків дитини відділом державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення суду.

Зазначене узгоджується із змістом частини другої статті 319 ЦПК України, відповідно до якої рішення суду про встановлення факту, який підлягає реєстрації в органах державної реєстрації актів цивільного стану або нотаріальному посвідченню, не замінює собою документів, що видаються цими органами, а є тільки підставою для одержання зазначених документів.

Переглядаючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд не надав належної оцінки доказам, наданим заявниками.

Верховний Суд зазначив, що примусове автоматичне набуття громадянства України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України. Відсутність вклеєної фотокартки у паспорті при досягненні певного віку не позбавляє особу належності до громадянства України, за умови, що особа набула такий статус у законний спосіб.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції, справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 квітня 2024 року у справі № 761/13911/23 (провадження № 61-508св24) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118688756>.

10. Застосування норм процесуального права

10.1. Зменшення розміру аліментів є спором, що виникає із сімейних правовідносин та підлягає розгляду за правилами загального позовного провадження, а не в порядку спрощеного позовного провадження

17 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про зменшення розміру аліментів.

Суди встановили, що рішенням міськрайонного суду від 23 жовтня 2018 року шлюб між сторонами розірвано, стягнуто з ОСОБА_1 на користь відповідача аліменти на утримання сина ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_1 у розмірі 1/3 частини від усіх видів його заробітку (доходу), щомісяця, але не менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з 05 квітня 2018 року і до досягнення дитиною повноліття.

Посилаючись на істотну зміну матеріального становища, позивач просив суд зменшити розмір аліментів, що стягуються з нього на підставі судового рішення до 1/4 частини всіх видів заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи з дня набрання цим рішенням законної сили та до досягнення дитиною повноліття.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов задоволено. Розгляд справи відбувся в порядку спрощеного позовного провадження.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з постановою суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Процесуальний порядок провадження у цивільних справах визначається ЦПК України та іншими законами України, якими встановлюються зміст, форма, умови реалізації процесуальних прав і обов'язків суб'єктів цивільно-процесуальних правовідносин та їх гарантій.

Питання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження суд вирішує в ухвалі про відкриття провадження у справі (частина перша статті 277 ЦПК України).

Відповідно до пункту 3 частини шостої статті 19 ЦПК України для цілей цього Кодексу малозначними справами є справи, зокрема, про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну

способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства).

Частина четверта статті 274 ЦПК України містить імперативну норму, яка визначає перелік справ, які не можуть бути розглянуті в порядку спрощеного провадження. Цей перелік ґрунтується на класифікації справ за матеріально-правовою ознакою, тобто за характером спірних матеріально-правових відносин.

У порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах, що виникають з сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, розірвання шлюбу та поділ майна подружжя (пункт 1 частини четвертої статті 274 ЦПК України).

Ураховуючи предмет і правові підстави позову (зменшення розміру аліментів), ця справа є справою, що виникає із сімейних правовідносин, тому відповідно до пункту 1 частини четвертої статті 274 ЦПК України не може розглядатися в порядку спрощеного позовного провадження.

Верховний Суд зазначив, що всупереч наведеним нормам процесуального права суд першої інстанції розглянув спір, що виникає із сімейних правовідносин, у порядку спрощеного позовного провадження.

Ураховуючи наведене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, справу направив на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2024 року у справі № 303/4331/23 (провадження № 61-17928св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118519857>.

11. Звернення рішень до виконання і контроль за їх виконанням

11.1. У разі смерті матері дитини, на користь якої стягнуто аліменти на утримання дитини, обов'язок батька сплачувати аліменти на дитину на підставі судового рішення не припиняється. Заміна сторони у виконавчому провадженні на законного представника дитини, якій не виповнилося чотирнадцять років, відповідатиме якнайкращим інтересам дитини з огляду на цільове призначення аліментів та захист законного права на отримання аліментів від батька

10 квітня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ОСОБА_1 про заміну сторони виконавчого провадження.

Суди встановили, що рішенням районного суду від 26 травня 2016 року у справі № 758/3507/16-ц стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 аліменти на утримання сина ОСОБА_4, 2008 року народження.

У серпні 2016 року державний виконавець відкрив виконавче провадження з примусового виконання виконавчого документа № 758/3507/16-ц.

ІНФОРМАЦІЯ_1 ОСОБА_2 померла, а ОСОБА_1 призначено опікуном дитини, на утримання якої стягнуто аліменти.

Рішенням районного суду від 03 березня 2021 року в справі № 759/22186/19 ОСОБА_3 позбавлено батьківських прав відносно малолітнього ОСОБА_4.

Розпорядженням районної державної адміністрації від 20 вересня 2021 року № 664 малолітньому ОСОБА_4 надано статус дитини, яка позбавлена батьківського піклування.

Зазначаючи, що з моменту смерті ОСОБА_2 малолітній ОСОБА_4 не отримує аліменти від батька, заявник просила замінити стягувача ОСОБА_2 на її правонаступника ОСОБА_1 у виконавчому провадженні з примусового виконання рішення суду від 26 травня 2016 року.

Ухвалою суду першої інстанції заяву задоволено. Суд першої інстанції керувався тим, що ОСОБА_1 є спадкоємцем першої черги після смерті ОСОБА_2 та відповідно до статті 1227 ЦК України успадкувала право на отримання аліментів, у зв'язку з чим наявні підстави для заміни стягувача.

Постановою суду апеляційної інстанції ухвалу суду першої інстанції скасовано та відмовлено ОСОБА_1 у задоволенні заяви, оскільки власником нарахованих аліментів є сама дитина, а не особа, на користь якої вони стягувалися. Право ОСОБА_1 на отримання аліментів із ОСОБА_3 визначено частиною третьою статті 166 СК України, а не набувається в порядку спадкування відповідно до статей 1216, 1218, 1227 ЦК України.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновками судів попередніх інстанцій з огляду на таке.

Згідно з частиною першою статті 442 ЦПК України у разі вибуття однієї із сторін виконавчого провадження суд замінює таку сторону її правонаступником.

Частиною п'ятою статті 442 ЦПК України передбачено, що положення цієї статті застосовуються також у випадку необхідності заміни боржника або стягувача у виконавчому листі до відкриття виконавчого провадження.

Підставою для заміни сторони виконавчого провадження, тобто процесуального правонаступництва, є наступництво у матеріальних правовідносинах, внаслідок якого відбувається вибуття сторони із спірних або встановлених судом правовідносин і переходу до іншої особи прав і обов'язків сторони, яка вибула з таких правовідносин.

Статтею 179 СК України встановлено, що аліменти, одержані на дитину, є власністю дитини. Той із батьків або інших законних представників дитини, на ім'я якого виплачуються аліменти, розпоряджається аліментами виключно за цільовим призначенням в інтересах дитини. Неповнолітня дитина має право брати участь у розпорядженні аліментами, одержаними на її утримання. Неповнолітня дитина має право на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до ЦК України.

У частині другій статті 247 СК України визначено, що встановлення опіки та піклування не припиняє права дитини на отримання пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника та інших соціальних виплат, призначених дитині відповідно до законів України, а також права власності дитини на ці виплати.

Верховний Суд зазначив, що внаслідок смерті матері дитини, на користь якої стягнуто аліменти на утримання дитини, обов'язок ОСОБА_3 сплачувати на підставі судового рішення аліменти на утримання дитини не припинився.

Оскільки заявник є законним представником ОСОБА_4 (якому на час звернення заявника до суду не виповнилося чотирнадцяти років) та звернулася до суду із заявою про заміну сторони виконавчого провадження з метою захисту його законного права на отримання аліментів від батька, суд першої інстанції зробив обґрунтований висновок про задоволення заяви, оскільки з огляду на цільове призначення аліментів, заміна сторони у виконавчому провадженні відповідатиме якнайкращим інтересам дитини. Водночас суд помилково вважав, що право заявника на отримання аліментів набуто в порядку спадкування.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції, а ухвалу суду першої інстанції змінив та виклав мотиви задоволення заяви в редакції своєї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 квітня 2024 року у справі № 758/3507/16-ц (провадження № 61-18294св23) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118368403>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за квітень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя ВС у КЦС, секретар Пленуму ВС, канд. юрид. наук, доцент Д. Д. Луспенник. Київ, 2024. – 62 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://wa.me/supremecourt_ua)

 so.supreme.court.gov.ua